

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

GÜLNARƏ QURBAN qızı İSKƏNDƏROVA

XARİCİ DİLİN TƏDRİSİNDƏ DİL BACARIQLARININ
ONLAYN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ YOLLARI

HSM-060103 – İngilis dilinin tədrisi metodikası
və metodologiyası

Magistr elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş

DİSSERTASIYA

Elmi rəhbər: _____ filologiya elmləri doktoru, dosent
Bayramova Aytən Məhəmməd qızı

BAKI – 2022

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3-5
I FƏSİL. XARİCİ DİLİN TƏDRİSİ ZAMANI DİL BACARIQLARININ ONLAYN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNİN ELMİ-NƏZƏRİ TƏHLİLİ	6-26
1.1. Xarici dilin tədrisi zamanı oxu bacarıqlarının onlayn qiymətləndirilməsinin elmi-nəzəri təhlili	6-15
1.2. Xarici dilin tədrisi zamanı yazılı nitq bacarıqlarının onlayn qiymətləndirilməsinin elmi-nəzəri təhlili	16-26
II FƏSİL. XARİCİ DİL TƏDRİSİNDƏ DİL BACARIQLARININ ONLAYN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNDƏ MÖVCUD VƏZİYYƏT, QARŞIYA QOYULMUŞ PRİNSİPLƏR, EKSPERİMENTLƏR VƏ ONUN NƏTİCƏLƏRİ	27-61
2.1. Xarici dil tədrisində dil bacarıqlarının onlayn qiymətləndirilməsinin səmərəli yolları, mövcud vəziyyət və qarşıya qoyulmuş prinsiplər	27-38
2.2. Onlayn qiymətləndirməni tətbiq edən proqramlar sistemi, eksperimentin təşkili və onun nəticələri	39-61
NƏTİCƏ	62-63
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT	64-73

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Son illər tədris və təhsil müəssisələri informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından təhsilin keyfiyyətini və səmərəliliyini artırmaq üçün geniş istifadə etməyə üstünlük verirlər. Xüsusilə son iki ildə pandemiya ilə bağlı informasiya texnologiyalarından istifadə müəllim və tələbələr arasında davamlı olaraq aparıcı əlaqə vasitəsinə çevrilmişdir. Dərslərin onlayn rejimdə keçirilməsi onlayn qiymətləndirmənin aktuallığını da artırmış, zərurətə çevirmişdir. Zamanın, real gerçəkliyin tələbinə uyğun səmərəli, faydalı və effektiv qiymətləndirmə tətbiqləri və proqramlarının hazırlanması hazırda xüsusi aktuallıq kəsb edir. Təhsil müəssisələrinin uğurlu onlayn qiymətləndirmə fəaliyyəti, o cümlədən səmərəli tətbiqlərdən istifadə bacarığı müəllim və təhsil müəssisəsi arasındakı uyğun münasibətlərin və doğru planlaşmanın qurulmasından asılıdır. Buna nail olmaq üçün də proqramlar araşdırılır və uyğun planlama ilə onlayn qiymətləndirmə həyata keçirilir. Qiymətləndirmə planlaşdırmasının, metodunun hansı formada həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq, konkret olaraq uyğun tətbiqin və doğru qiymətləndirmə üsulunun seçilməsində qabaqcadan müəyyən hazırlıq, planlaşdırma işləri görülməlidir. Əsas məsələ qiymətləndirmədə ən effektiv proqramların tapılması, hazırlanması, istifadəsi, obyektiv nəticənin alınmasıdır.

Lakin bir çox təhsil müəssisələri onlayn qiymətləndirmə aparmaqda heç bir planlama etmir və ya bir çox faydalı qiymətləndirmə tətbiqinin mövcudluğundan xəbərsizdir. Başqa sözlə desək, daha yaxşı nəticələr əldə etmək üçün nələr edilməlidir, məqsədə nail ola bilmək üçün ən düzgün yol necə tapılmalıdır, qiymətləndirməni müəllim və tələbə üçün cansıxıcı olmaqdan xilas etmək üçün hansı metod və vasitələrdən istifadə olunmalıdır.

Dissertasiyada bu suallara aparılan araşdırmalarla cavab verilir, işin aktuallığı nəzərə alınmaqla məsələ bütün aspektləri üzrə tədqiqata cəlb edilir.

Mövzunun öyrənilmə səviyyəsi. Dünyada onlayn qiymətləndirmə barəsində çoxsaylı araşdırmalar aparılıb, bunun üçün saysız-hesabsız onlayn proqram işlənilir

hazırlanmışdır, ancaq buna baxmayaraq bu mövzu müstəqil tədqiqat predmeti olmamışdır.

Dissertasiya işinin məqsədi. Dissertasiya işinin məqsədi onlayn qiymətləndirməni aparmaq üçün lazım olan faydalı proqramlar barədə məlumat vermək, qiymətləndirmədə çatışmazlıqları və çətinlikləri aradan qaldırmaqda köməklik etmək, qiymətləndirmənin təşkilinin daha keyfiyyətli və planlı şəkildə həyata keçirilməsinə dair planların və təkliflərin hazırlanmasıdır.

Tədqiqatın predmeti. Tədqiqatın predmeti bütün dünyada, eləcə də ölkəmizdə pandemiya dövründə aparılan onlayn qiymətləndirilmənin dəyərləndirilməsi və bunun əsasında onlayn qiymətləndirmənin təkmilləşdirilməsinə dair təklif və tövsiyələrin hazırlanmasıdır.

Tədqiqatın obyektı. Tədqiqatın obyektı kimi ali təhsil müəssisələri və onlayn qiymətləndirmə aparılan təhsil ocaqları seçilmişdir.

Tədqiqatın elmi və nəzəri əsasları. Tədqiqatın elmi-nəzəri əsasını dil mütəxəssislərinin araşdırmaları və bu sahəyə dair yararlı biləcəyimiz proqramlar təşkil edir.

Tədqiqatın informasiya təminatı. Dissertasiya işinin hazırlanmasında dil bacarıqlarının qiymətləndirilməsində istifadə olunan onlayn proqramlar, onlayn qiymətləndirmənin üstünlük və çatışmazlıqlarını araşdırmaq üçün aparılan sorğular və onlayn qiymətləndirmədəki dünya statistikasından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işinin elmi yeniliyinə aşağıdakılar aiddir:

- Onlayn qiymətləndirmənin təhsildə yeri və rolu müəyyənləşdirilmiş və onun təhsilin inkişafında keyfiyyət göstəricilərini təmin etməsi yönündə araşdırma aparılmışdır;

- Onlayn qiymətləndirmənin ali təhsil (bütün təhsil ocaqlarında) müəssisələrində planlaşdırılması və hər dil bacarığı üçün uyğun; qiymətləndirmə proqramının işləmə strukturu və tətbiqinə dair plan hazırlanmışdır;

- Onlayn qiymətləndirmə proqramlarının ən keyfiyyətliləri araşdırılaraq qeydə alınmışdır;

- Onlayn qiymətləndirmənin üstünlük və çatışmazlıqları, eləcə də çətinlikləri müəyyən edilmişdir;
- Onlayn qiymətləndirmənin qısa müddətdə və keyfiyyətli planlaşdırılmasına dair təkliflər verilmişdir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Dissertasiya işində verilən təklif və tövsiyələrin həyata keçirilməsi təhsil müəssisələrində xarici dil bacarıqlarının tədrisində onlayn qiymətləndirmənin tətbiqinə və təkmilləşdirilməsinə müəyyən qədər yardımçı ola bilər.

Dissertasiya işinin strukturu. Dissertasiya işi giriş, 2 fəsil, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla 74 səhifədir. Dissertasiya işinin girişində mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, onun predmeti və obyektı verilir, elmi-nəzəri əsasları izah olunur və elmi yenilikləri təqdim edilir.

Dissertasiya işinin “Xarici dilin tədrisi zamanı dil bacarıqlarının onlayn qiymətləndirilməsinin elmi-nəzəri təhlili” adlanan I fəslində onlayn qiymətləndirmənin mahiyyəti açılır, onun prinsipləri izah olunur, onlayn qiymətləndirmənin aparılmasındakı tələb və ehtiyacın nədən irəli gəldiyi tam olaraq aydınlaşdırılır, həmçinin onlayn qiymətləndirmənin tətbiqində istifadə olunan keyfiyyətli və dövrün ən son yenilikçi proqramları və onların tətbiqi barədə məlumat verilir.

Dissertasiya işinin ikinci - “Xarici dil tədrisində dil bacarıqlarının onlayn qiymətləndirilməsində mövcud vəziyyət, qarşıya qoyulmuş prinsiplər, eksperimentlər və onun nəticələri” fəslində, şifahi və yazılı nitq bacarıqlarının onlayn qiymətləndirilməsi, bu bacarıqları obyektiv yoxlamaqda kömək edəcək ən qabaqcıl proqram və tətbiqlərdən istifadə barədə təklif və tövsiyələr verilir.

Dissertasiya işinin “Nəticə” bölməsində aparılmış tədqiqat əsasında əldə edilmiş nəticələr və verilmiş təkliflər öz əksini tapır.

I FƏSİL

XARİCİ DİLİN TƏDRİSİ ZAMANI DİL BACARIQLARININ ONLAYN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNİN ELMİ-NƏZƏRİ TƏHLİLİ

1.1. Xarici dilin tədrisi zamanı oxu bacarıqlarının onlayn qiymətləndirilməsinin elmi-nəzəri təhlili

Dil bacarıqları bəzən danışiq dili olaraq adlandırılır, buna danışma və dinləmə daxildir. Dil - danışiq insanların ünsiyyət vasitəsidir. Dil bacarıqları sözləri oxumağı və anlamağı da əhatə edir. Bu bacarıq oxuma və anlama üçün əsas baza rolunu oynayır. Dil bacarıqları insanların söz və ideyaları əlavə edərək, müxtəlif sosial vəziyyətlərdə müvafiq şəkildə iştirak edərək öz fikirlərini şifahi ifadə etmək qabiliyyətinə aiddir [57, s.320]. Şifahi nitq bacarıqlarının qiymətləndirilməsi çox vacibdir amildir. Çünki:

- Şifahi nitq yazılı dilin əsasını təşkil edir;
- Oxu isə dil əsaslı bacarıqdır;
- Oxu ilə şifahi nitq arasındakı əlaqə qarşılıqlıdır və müəyyən dərəcədə dil inkişafı zamanı bir-birinə təsir göstərir;
- Dili mətn səviyyəsində başa düşmək üçün onu əvvəlcə şifahi səviyyədə anlamaq lazımdır;
- Sözlərin mənasını bilmədən öyrənmək çox çətindir.
- Zəif şifahi dil bacarığı olan şəxs oxuma və anlamada çətinlik çəkəcəkdir.

Dil öyrənmə sahəsində əsas məqsədlərdən biri də şifahi ünsiyyətin inkişaf etdirilməsi və qiymətləndirilməsidir. Xarici dildə dil bacarıqları bir neçə cür qiymətləndirilə bilər. Bunun üçün müxtəlif vasitələr və tapşırıq növləri mövcuddur. Tələbələr biliklərini danışiq yolu ilə bir neçə cür nümayiş etdirə bilərlər. Ancaq danışiq və dinləmənin onlayn qiymətləndirməsini yerinə yetirən zaman diqqətli, doğru proqramı seçdiyimizdən əmin olmalıyıq. Sadəcə sual-cavab və müzakirə, eləcə də təqdimat üçün ZOOM, Google Meet, Teams, Skype və digər video-konfrans

proqramlarını seçmək də olar, ancaq qiymətləndirməni tələbələr üçün stressiz, rahat təşkil etmək, prosesi daha həvəslə, zövqverici şəkildə icra etmək naminə maraqlı proqramlar seçərək onlara tanışlıq üçün vaxt vermək məqsədəuyğun olardı. Standard online qiymətləndirmə proqramlarından fərqli olaraq, Seesaw, Learning A-Z, Class Dojo, Puppet Pals, Book creator proqram və tətbiqləri online qiymətləndirməni daha maraqlı edir [92].

Son illərdə inkişaf etmiş texnologiyalar imkan verir ki, onlayn, məsafədən təhsil öz əhatə dairəsini genişləndirsin. Xüsusilə də dünya COVID-19 pandemiyası ilə üz-üzə qalanda onlayn təhsil öyrənmənin əsas formasına çevrildi.

Məlumdur ki, onlayn öyrənmə ilə yanaşı, təhsildə onlayn qiymətləndirmə də mövcuddur. Tədris prosesinin keyfiyyətini artırmaq məqsədilə tələbənin nailiyyəti daim qiymətləndirilir, inkişafı sistemli şəkildə izlənilir [91]. Qiymətləndirmə təlim nəticələri ilə onu aparan tərəflər arasında səmərəli əks-əlaqə vasitəsi kimi çıxış edir. Onlayn qiymətləndirmədə virtual sinif otağı ilə yanaşı, həmin sinif otağının təşkilini həyata keçirən əsas və yardımçı vasitələr, yəni proqramlar, saytlar mühüm rol oynayır və onlardan istifadə etməklə dərsi daha səmərəli təşkil etmək, eləcə də qiymətləndirməni yüksək səviyyədə həyata keçirmək mümkündür [4, s.103-105].

İlk növbədə qiymətləndirmə kimi tərcümə edilən “evaluation” və “assessment” sözlərinin mənalarını aydınlaşdırmağa çalışaq.

1. “Assessment” öyrənmə prosesinin necə getdiyini, “evaluation” isə artıq nəyin öyrənildiyini bildirir.
2. “Assessment” diaqnoz qoyucudur, zəif və güclü tərəfləri aşkara çıxarır, “evaluation” isə mühakimə edicidir, keyfiyyəti ortaya qoyur.
3. “Assessment” davam edən prosesdir, “evaluation” isə yekundur.
4. “Assessment” tələbələri bir-birindən öyrənməyə sövq edirsə, “evaluation” onları yarışmağa məcbur edir.

Yuxarıda sadalananlardan belə nəticəyə gəlmək olar ki, “assessment” zamanı tələbəyə qiymət yazma da bilərsiz, yazmaya da. Lakin “evaluation” üçün bu mütləqdir [94].

Assessment və evaluationun onlayn mühitdə necə aparılması sualını asanlıqla cavablandırmaq mümkündür. Son zamanların ən möhtəşəm onlayn oxu

proqramlarından sayılan “Learning from A-Z” veb saytını misal göstərmək kifayət edər. Tələbələrə istənilən kitab onlayn formatda tapşırıq şəklində təyin edilir, daha sonra proqrama daxil olan tələbə kitabı oxuyarkən səsini yazır və mətnə aid sualları cavablandırır müəllimə göndərir. Səs yazılarını dinləyib cavabları yoxlayarkən asanlıqla qiymətləndirmə və dəyərləndirmə aparmaq mümkündür [93].

Bütün onlayn və ya əyani qiymətləndirmə Blum taksonomiyalarının prinsiplərinə uyğun təşkil edilir [26, s.81].

Blum taksonomiyası	Onlayn qiymətləndirmə metodları
Bilik	Çoxseçimli tapşırıq, yalan/doğru çalışması, boşluqların doldurulması, oyunlar
Qavrama	Animasiyalar, simulyasiyalar
Tətbiq	Qısa cavablar, esse, ‘keys’ üsulu
Analiz, sintez, qiymətləndirmə	Esse, layihə, təqdimat, portfolio, virtual laboratoriya və s.

R. Palof və K. Pratin S. Rokkoya istinadən tərtib etdiyi başqa bir cədvəldə isə burada tərtib olunan tapşırıqların Blum taksonomiyası baxımından əhəmiyyəti qeyd olunur [26, s.83].

Səviyyə	Çoxseçimli tapşırıq	Yalan/doğru çalışması	Uyğunlaşdırma	Tamamlama	Qısa cavab	Qısa esse	Uzun esse
Bilik	+	+	+	+	+		
Qavrama				+	+		
Tətbiq				+	+		
Təhlil						+	+
Sintez						+	+

Qiymətlən dirmə							+	+
--------------------	--	--	--	--	--	--	---	---

Bir qrup alim (X. F. Heyu, Ş. Lyu, R.Martinez, K.Bonk, J.Y.Li və s.) qiymətləndirmənin 3 səviyyəsini müəyyən edir: makro, mezo və mikro.

Makro səviyyə bütövlükdə onlayn təhsil proqramının qiymətləndirilməsini özündə ehtiva edir. Mezo səviyyə fərdi şəkildə təşkil olunan onlayn kursların qiymətləndirilməsinə aiddir. Mikro səviyyə isə öyrənənin biliklərinin qiymətləndirilməsini əsas götürür ki, bunun da öz növbəsində 3 mərhələsi var: öyrənənin onlayn təhsili qəbul etməsi, öyrənənin bu prosesdə fəaliyyəti və öyrənənin bu prosesdən əldə etdikləri [27, s.35].

Bundan əlavə, qiymətləndirmənin iki - obyektiv və subyektiv növləri də var. Obyektiv qiymətləndirmədə tətbiq olunan tapşırıqlarda yalnız bir doğru cavab olur. Ümumiyyətlə, bu tip qiymətləndirmə daha çox konkret elmlərdə, məsələn, riyaziyyat, mühəndislik və sairə tətbiq olunur. Lakin bu o demək deyil ki, bu dil dərslərində tətbiq olunmur. Obyektiv qiymətləndirmə çoxseçimli tapşırıq, yalan/doğru çalışması, boşluqların doldurulması və s. kimi tapşırıqlar vasitəsilə yerinə yetirilir [8]. Subyektiv qiymətləndirmədə isə tapşırığın konkret bir cavabı olmur, mümkün olan cavabları var. Bu qiymətləndirmə növündən daha çox yazı, oxu, tarix, siyasət, ədəbiyyat dərslərində istifadə etmək məqsədə uyğundur. Bu tip tapşırıqlar tələbələrədən tənqidi yanaşma, refleksiya və yaradıcılıq tələb edir. Subyektiv qiymətləndirməni həyata keçirmək üçün qısa cavabların verilməsindən, əssədən və sairdən istifadə edə bilərik [30, s.310].

Ümumiyyətlə, K.Morqan və O.Reyliyə görə aşağıdakı bilik və bacarıqları onlayn qiymətləndirmək mümkündür:

1. Tənqidi düşüncə (esse, icmal);
2. Problemi həll etmə (videokonfrans);
3. Yaradıcılıq (videodan istifadə etməklə layihə, portfolio);
4. Kommunikasiya (debat, rollu oyunlar);
5. Qrup işi və əməkdaşlıq (email, listerv, debat, konfrans müzakirələri);

6. Biliyin nümayişi (çoxseçimli tapşırıq, yalan/doğru çalışması, qısa cavablar testi, uyğunluq tapşırığı);

7. Özünü idarəetmə (jurnal, tərcümeyi-hal, portfolio və s.).

Dil öyrənmə sahəsində əsas məqsədlərdən biri də ünsiyyətin inkişaf etdirilməsi və qiymətləndirilməsidir. Bəs xarici dildə dil bacarıqları necə qiymətləndirilə bilər? Bunun üçün müxtəlif vasitələr mövcuddur [58]. Tələbələr fikirlərini müxtəlif yollarla nümayiş etdirə bilərlər:

1. Posterlər hazırlayıb onu təqdim edərək;
2. Prezi və Power Point kimi digər təqdimat proqramlarından istifadə edərək;
3. Debat və müzakirələrdə iştirak edərək;
4. Müəllim və yoldaşlarının suallarına cavab verərək;
5. Dialoqlar hazırlayaraq;
6. Rollu oyunlar və səhnəciklərdə iştirak edərək.

Dil bacarıqları niyə vacibdir? Dilin tədrisi aşağıda qeyd olunan səbəblərdən vacibdir:

- Oxu - dil əsaslı bacarıqdır;
- Yazılı nitq dilin əsasını təşkil edir;
- Oxu ilə şifahi nitq arasındakı əlaqə qarşılıqlıdır və müəyyən dərəcədə dil inkişafı zamanı bir-birinə təsir göstərir;
- Dili mətn səviyyəsində başa düşmək üçün onu əvvəlcə şifahi səviyyədə anlamaq lazımdır;
- Sözlərin mənasını bilmədən öyrənmək çox çətindir;
- Zəif şifahi dil bacarığı olan şəxs oxuma və anlamada çətinlik çəkir.

Məsələyə daha ətraflı şəkildə yanaşmağa çalışaq. Yuxarıda onlayn qiymətləndirmənin müəyyən yollarını qeyd etdik. Bunlardan həm yazı, həm danışmaq, həm dinləmə, həm də oxu bacarıqlarının qiymətləndirilməsində istifadə etmək mümkündür. Onda daha konkret birinin, məsələn, oxu bacarıqlarının onlayn qiymətləndirilməsinin üzərində dayanaq [59, s.43].

Oxu - oxucu ilə verilən mətn arasında düzgün nitqə yönələn prosesdir. Oxu kompleks proses olduğu üçün bir neçə ümumi, komponent bacarıq və bilik sahələrini

özündə birləşdirir. İlk növbədə, oxu tanıma bacarıqlarını, lüğət, diskurs və bilikləri, diskurs strukturu ilə bağlı bilikləri, məzmun biliklərini özündə birləşdirir. Bundan əlavə, oxu zamanı sintez etmə və qiymətləndirmə strategiyalarından istifadə olunur. Xarici dilin tədrisi zamanı ən çox mənimsənilən iki mühüm reseptiv bacarıqdan biri oxudur. Oxu bacarıqlarının aşılmasının müxtəlif məzmunlu mətnləri oxuya bilməyə, sxematik əlaqə yaratmağa, üsluba uyğun oxu bacarığını asanlaşdırmağa, dil biliklərini formalaşdırmağa, mətnin məzmununa tənqidi nöqteyi-nəzərdən yanaşmağa kömək edir [27, s.35].

İlk növbədə, onu bilmək lazımdır ki, oxu passiv proses deyildir, aktiv fəaliyyət növü sayılır. Mətnlər kor-koranə oxunulmur, məzmunu anlamaq məqsədilə oxunur. Xarici dilin tədrisi zamanı inkişaf etdirilməli olan ən vacib bacarıqlardan biri oxu bacarığıdır, çünki dilin mənimsənilməsində onun rolu əvəzənilməzdir. Oxu bacarığı ilə yanaşı yazı bacarığı da inkişaf etdirilir. Oxu bacarıqlarının qiymətləndirilməsi ənənəvi olaraq tələbələrin əldə etdikləri bilik və bacarıqların kəmiyyətcə dəyərləndirilməsinə əsaslanır, lakin ənənəvi metodda bu bacarığın qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunan meyarlarla müasir zamanda istifadə olunan meyarlar bir-birindən fərqlənir. Müasir dövrdə oxu materialları mürəkkəbliyinə və tapşırıqların mahiyyətinə görə dünya standartlarına uyğun verilir [41, s. 107].

Oxu bacarıqlarını qiymətləndirmək üçün fərqli tapşırıqlardan istifadə edilir. Bu tapşırıqların müsbət və mənfi cəhətləri var. Hər bir müəllim tələbənin dil biliyi səviyyəsinə uyğun tapşırıqlar verə bilər. Oxu bacarıqlarının qiymətləndirilməsi üçün testlər tərtib edilərkən tələbənin yaş, dil, bilik səviyyələri nəzərə alınmalıdır. Bu zaman tətbiq olunan qiymətləndirmə vasitələri fərdi və ya qrup şəklində istifadə oluna bilər. Bu halda tapşırıqların tələbləri çox geniş yox, dəqiq və lakonik olmalıdır [47, s.517].

Məlumdur ki, oxu tapşırıqları oxudan əvvəl, oxu zamanı və oxudan sonrakı mərhələləri əhatə edir. Oxuya hazırlıq mərhələsinə önizləmə, janrın müəyyən edilməsi, proqnozlaşdırma, sxemin qurulması və əsas lüğətin öyrənilməsi aiddir. Məsələn, tələbələrə sonu başqa bir səhifədə (elektron səhifədə) olan mətni oxuyub onun necə bitəcəyinə dair fikir söyləmələrini tapşırmaq olar. Bu proqnozlaşdırma tapşırığına əyani misaldır. Oxu tapşırıqlarına qeydlərin götürülməsi, vurğulama, cədvəlin

doldurulması, əvvəlcədən verilmiş sualların nəzərə alınması və s. aiddir. Məsələn, tələbələr onlayn təhsil haqqında material oxuyur. Bu zaman onlara onlayn təhsilin müsbət və mənfi cəhətlərinin olduğu iki hissəyə ayrılmış cədvəli doldurmaq tapşırığı verilir. Bu cədvəlin doldurulması tapşırığına əyani misaldır. Oxudan sonrakı mərhələnin tapşırıqlarına isə anlama, tənqidi analiz və qiymətləndirmə, ümumiləşdirmə, parafraz etmə və refleksiya aiddir [13].

Məsələn, əgər müəllim tələbəyə hər abzasa görə bir cümlə yazmaq, və ya mətni oxumaq və 5 cümlədən ibarət qısa məzmunu yazmaq deyilirsə, deməli, bu, ümumiləşdirmə tapşırığına əyani misaldır. Və ya verilmiş mətnə müəllif texnologiyasının insan əlaqələrinə müsbət təsiri haqqında yazır və müəllim tələbəyə bu mətni oxuduqdan sonra öz fikirlərini bir abzas şəklində yazmağı tapşırırsa, məhz bu refleksiya tapşırığıdır [48, s.524].

Bundan əlavə, texnologiya əsrində yaşadığımız bir vaxtda, oxu bacarıqlarının yoxlanılmasını asanlaşdıran çox sayda onlayn platformalar və proqramlar vardır ki, onlar da imkansızın gerçəkləşməsi və bəzən də çətin görünən işin asanlaşmasına xidmət edir. Bu proqramlardan ən başlıcası olan “Raz kids”i qeyd etmək olar. “Learning A-Z” onlayn oxu proqramından müxtəlif dil səviyyələrinə sahib olan tələbələr bəhrələyə bilirlər. Bu proqram tək oxunu sürətləndirmək üçün deyil, həmçinin, dinləmə və danışmaq üçün də çox faydalı bir proqramdır. Burada kitablar bir neçə səviyyəli və müxtəlif dillərdə təqdim olunur. Tələbələrə təqdim olunan geniş və rəngarəng kitab çeşidi ilə hər bir proqram istifadəçisinə eyni zamanda dinləyib-oxuduqları kitabları anlamalarını yoxlamaq üçün səviyyədən asılı olaraq müxtəlif çətinlikdə suallar da təyin olunur. Məlumdur ki, universitetə qəbul olan tələbələrin səviyyələri fərqli olduğu üçün onlar üçün eyni dərsləyin seçilməsi müəyyən çətinlik yaradar və düzgün olmaz. Bu baxımdan dil səviyyəsini yoxlamaq məqsədilə müəllim kitabı öncədən seçib qiymətləndirmə üçün təyin edir. Universal olan bu proqramda tələbələr qiymətləndirmə hissəsinə daxil olaraq onlar üçün təyin olunan kitabı dinləyib, oxuyub, səslərini yazıb və suallara cavab verib müəllimə geri göndərəndən sonra onların oxu zamanı yol verdikləri qrammatik, hərf və tələffüz səhvləri müəllim tərəfindən qeyd olunur. Bir dil səviyyəsini bitirdikdən sonra isə tam hazır olduqları

zaman yeni səviyyəyə keçmək şansı proqram tərəfindən seçilir. Bu proqramda istənilən səviyyəni seçməklə oxu bacarıqlarını inkişaf etdirmək və yoxlamaq mümkündür. Eyni zamanda, tələbələr individual istifadəçi adı və parola da sahib olurlar. Bu proqramda hətta yazı növlərini də öyrənmək və hər yazı növünə aid verilmiş nümunələrlə tanış olmaq mümkündür [93].

Yuxarıda nəzərdən keçirilən proqram və tapşırıq nümunələrindən də görüldüyü kimi, yalnız oxu yox, eləcə də yazı və danışmaq bacarıqlarından istifadə olunub. Lakin bu tapşırıq nümunələri həm sinif, həm də onlayn dərstdə yerinə yetirilə bilər. Bu texnologiyaya necə bələd olmaqdan, tələbələrin marağından, eləcə də öyrənmək istəyindən asılı olur. Məsələn, qeyd olunduğu kimi, refleksiya tapşırığını asanlıqla onlayn dərstdə tətbiq etmək mümkündür. Bloq yaradaraq həmin mətni orada yerləşdirib, sonra tələbələrə bu məsələ ilə bağlı fikirlərini abzas şəklində paylaşmaq təklif edilə bilər. Artıq burada müəllim tələbələrin yaradıcılığını, qrammatik səviyyələrini, lüğətdən necə istifadə etdiklərini qiymətləndirə bilər [93].

Onlayn qiymətləndirmədə tələbənin öz-özünü qiymətləndirməsi, tələbənin tələbəni qiymətləndirməsi və s. kimi hallar, eləcə də, sinxron və ya asinxron metodlardan istifadə də mövcuddur. Qısa vaxtlı çoxseçimli testlər (10-15 sual) avtomatlaşdırılmış qiymətləndirmədən istifadə edərək sürətli rəy təmin etmək üçün faydalıdır. Hər bir tələbə ona təyin olunmuş virtual dostla bir-birlərinin öyrəndiklərini qiymətləndirirlər. Tələbələr ümumi rubriklər əsasında verilmiş oxu tapşırığını da qiymətləndirə bilər [53, s.10].

Belə ki, asinxron öyrənmə üçün tələbələr öz cavablarını müstəqil şəkildə onlayn sənəddə əks etdirərək yazırlar. Yaxud sinxron dərstdə müəllimlər tələbələrdən istənilən fiqur seçmələrini xahiş etməklə və sonra onları seçdikləri fiqur əsasında qruplara bölməklə birgə məşq edirlər. Tələbələr onlayn dərslər otaqlarında sinif yoldaşları ilə öz fikirlərini qısa şəkildə müzakirə edib sinifdə paylaşırırlar [53,s.7]. Qiymətləndirmədə rubriklərin rolu danılmazdır. Düzgün və dəqiq hazırlanmış rubriklər müəllimləri uzun və ətraflı şərhlər yazmaqdan qoruyur, bütün sinfin güclü və zəif tərəflərini daha aydın şəkildə müəyyənləşdirməyə və səhvləri düzəltməyə kömək edir, həm də qiymətləndirmə ilə bağlı şikayətləri aradan qaldırmağa zəmin yaradır. Rubriklərlə

yoxlanılmış oxu materialı testi zamanı tələbələr də gözləntilərini və standartlarını anlayır, güclü və zəif tərəflərini görür və qiymətləndirilmənin obyektivliyinə şübhə ilə yanaşmır. Müəllim səviyyələri uyğun tələbələrin oxu bacarıqlarını da bu yolla qiymətləndirə bilər [53, s.9].

Oxu Rubriki

	Gözləntiləri üstələyir	Gözləntilərə cavab verir	Uyğundur	Tələbləri qarşılıdır
Sözün mənasının tapılması	Tələbə çətin sözləri tapmaq üçün bir çox strategiyadan istifadə edir	Tələbə çətin sözləri tapmaq üçün bir neçə strategiyadan istifadə edir və vaxtaşırı kömək üçün müraciət edir.	Tələbə sözləri tapmaq üçün bir neçə strategiyadan istifadə edir, lakin tez-tez kömək üçün müraciət edir və ya keçmiş naməlum sözləri atlayır.	Tələbə çətin sözləri tapmaq üçün nadir hallarda dayanır və ya köməyə çağırır, ya da əksər naməlum sözləri atlayır.
Səlistlik	Tələbə sürətli və rəvan oxuyur, durğu işarələrinə diqqət yetirir və ifadələrdən istifadə edir.	Tələbə bəzən rəvan oxuyur, durğu işarələrinə diqqət yetirir və ifadədən istifadə edir.	Tələbə aralıq rəvan oxuyur, durğu işarələrinə diqqət yetirir və ifadələrdən istifadə edir.	Tələbə rəvan oxumaqda çətinlik çəkir, durğu işarələrindən və ifadələrdən istifadə edir.
Anlama	Tələbə tez-tez mətnə baş verənlər haqqında düşünmək üçün dayanır və suallar verir.	Tələbə bəzən düşünmək üçün dayanır mətnə baş verənlər və suallar barədə düşünür.	Tələbə bəzən mətnə baş verənlər haqqında düşünmək üçün dayanır.	Tələbə nadir hallarda mətnə baş verənlər haqqında düşünmək üçün dayanır.

Tipik olaraq, danışma və dinləmə bacarıqları praktikasını sinif kontekstində baş verir. Müəllimlə tələbə və ya həmkarlar arasında qarşılıqlı əlaqə əsasında, dinləmənin adətən ən çox təqdim edilən bacarıq kimi görülməsinin əsas səbəblərindən biridir. Həm təcrübədə, həm də qiymətləndirmədə çətinliklərə baxmayaraq, dilin öyrədilməsi və ya öyrənilməsi üçün kompüter əsaslı materialların yaranması xüsusilə dinləmə təcrübəsi və qiymətləndirmə üçün effektiv və innovativ həllər təqdim edir. Buna görə də, mövcud problemlərin əksəriyyəti tələbələrin nitq bacarıqlarını təbii mühitdə tətbiq etməyə həvəsləndirən yeni vasitələrin, eləcə də onların qiymətləndirilməsinin ən effektiv üsullarının tapılması ilə bağlıdır [97]. Son illərdə tədqiqatçılar şifahi bacarıqlarınının tətbiqi və qiymətləndirilməsinin bir neçə üsulunu təklif etdilər, bunların arasında nitqin tanınması proqramları, geniş zolaqlı audiovizual texnologiyalar, ağıllı repetitorlar və yeni müəllif alətləri və texnikaları kimi dil

öyrənmə proqramlarıdır (Levy & Stockwell, 2006, 242). Oxunun ünsiyyət üçün son dərəcə əhəmiyyətli olmasına baxmayaraq, bu prosesdə dinləmə bacarıqlarının ən az başa düşüldüyü deyilir. Dinləmənin texniki baxımdan mürəkkəb olması nöqtəyindən nəzərdən, eləcə də vaxt aparan olduğu üçün müəllimlər tez-tez onu dil qiymətləndirməsindən kənarlaşdırırlar [97]. Danışığa gəlincə, bir çox tədqiqatlar etiraf edir ki, nitq bacarıqlarının qiymətləndirilməsi dillərin tədrisində ən mürəkkəb və mübahisəli aspektlərdən biridir (O'Sullivan, 2006). Üstəlik, danışıq texnologiya vasitəsilə öyrətmək, tətbiq etmək və sınaqdan keçirmək ən çətin bacarıq hesab olunur (Levy & Stockwell, 2006).

Həqiqi qiymətləndirmə, tələbələrə mənalı və faydalı tapşırıqlara cəlb edən, real vəziyyətdə ölçülən tələbə nailiyyətlərini əks etdirən qiymətləndirmədir. Bundan əlavə, orijinal qiymətləndirmə tələbələrin tənqidi düşünmə qabiliyyətini inkişaf etdirir, onlara məlumatı emal etməyə, tənqid etməyə, məlumatları təhlil etməyə və öyrənmə ilə tədris arasındakı əlaqəni sənədləşdirməyə kömək edə bilər. Buna görə də, orijinal qiymətləndirmədə qiymətləndirmə strategiyaları və alətlərindən istifadə tələbələrin faktiki və real öyrənmə prosesini qiymətləndirir və tələbələr üçün bir çox öyrənmə imkanları təmin edə bilər. Əksər orijinal qiymətləndirmə strategiyaları tələbələrdən daha yüksək səviyyələrdə düşünmə, problem həll etmə və yaradıcılıq tələb edir [36, s.127]. Bundan əlavə, həqiqi qiymətləndirmə davamlı olaraq həyata keçirilən və tələbələrə yönəlmiş diaqnostika vasitəsidir [45, s.220]. Bu, tələbələrin öyrənmə proseslərində daha çox iştirakına kömək edir və onlara öz öyrənmələrinə nəzarət imkanı yaradır.

Onlayn ingilis dilinin öyrənilməsində qiymətləndirmələrin hazırlanması əvvəllər nadir hallarda həyata keçirilən yeni bir üsuldur. Onlayn qiymətləndirmənin tərtib edilməsində ilk addım ehtiyacların təhlilini aparmaqdır. Ehtiyacların təhlili tələbələrin ehtiyacları və üstünlükləri haqqında məlumatların toplanması, məlumatların şərh edilməsi və ehtiyacların ödənilməsi üçün şərtlər əsasında qərarların qəbul edilməsi üçün sistemli bir proses kimi qəbul edilir [8].

Beləliklə, belə nəticəyə gələ bilərik ki, ehtiyacların təhlili tədris prosesində qarşıya çıxan ehtiyaclar və problemlər haqqında hərtərəfli məlumat bankı yaratmaq üçün lazımdır.

1.2. Xarici dilin tədrisi zamanı yazılı nitq bacarıqlarının onlayn qiymətləndirilməsinin elmi - nəzəri təhlili

Yazı təkcə bacarıq deyil, həm də şifahi nitq kimi ünsiyyət formasıdır. Bu, ünsiyyəti qrammatika və orfoqrafiya ilə birləşdirən bacarıqdır. Bu bacarığın qiymətləndirilməsi prosesində nəzərə alınmalıdır. Aydındır ki, qiymətləndirmənin bir neçə növü vardır və bir-birindən köklü şəkildə fərqlənir. Bu, həm də tələbə nailiyyətləri haqqında məlumatların sisteməlik şəkildə qeyd edilməsi prosesi kimi tədrisin əsas komponentidir. Qiymətləndirmə müəllimlərin və onların tələbələrini özlərini qiymətləndirmək üçün həyata keçirdikləri bütün fəaliyyətlərə aiddir ki, bu da onların məşğul olduqları tədris və təlim fəaliyyətlərini dəyişdirmək üçün əks əlaqə kimi istifadəsini təmin edir (*Black and Wiliam, 1998*). Qiymətləndirmə çətin prosesdir; dörd bacarıqdan ən mürəkkəbi yazı qiymətləndirmək bacarığıdır. O, müəllimin rəyinin dəqiqliyi və obyektivliyi, qiymətləndirmək üçün müvafiq meyarlardan istifadə etməsi, tələbələrin həmyaşdlarını qiymətləndirməyə həvəsləndirməsi və plagiatın yoxlanılması ilə xarakterizə olunur [9, s.38].

Bu tədqiqatın məqsədi ənənəvi yazıdan onlayn yazıya keçiddə qiymətləndirmə üsullarını araşdırmaqdır. Pandemiya dövründə yazının qiymətləndirilməsi ilə bağlı aparılan araşdırmanın təhlilindən məlum oldu ki, müəllimlər məqsədinə çatmaq üçün onu yazı dərslərində təkmilləşdirməyə çalışıblar. Bu dövrdə müxtəlif fənlərdə qiymətləndirməyə alternativ yanaşmalar tətbiq edilmişdir, məsələn, qiymətləndirmələrdən tələbə öyrənməsini təşviq etmək üçün alətlər dəsti kimi istifadə etmək (Tang & Biggs 1998; Carless 2002); onlayn qiymətləndirmənin aparılması (Zöhre, 2018); yazılı qiymətləndirmənin qarışıq öyrənmə ilə inteqrasiyası (Litterio, 2018); elektron qiymətləndirmədən (Upton, Ene, 2018) və tələbələrin qiymətləndirilməsi üçün internetdən istifadə etməklə (Williams, 2009). Bu yanaşmalar

müxtəlif cür nəticələnmişdir [37, s.8]. Pandemiya dövründə əksər müəllimlər və tələbələr üçün onlayn öyrənmə yeni olsa da, tədqiqatlar göstərir ki, onlayn yazı qiymətləndirməsi öyrənməyə müsbət töhfə verib (Bailey, Hendricks, & Applewhite, 2015) Zlatovic, Balaban, & Kermek (2015) hesab edir ki, onlayn qiymətləndirmə tələbələri öyrənmə məqsədlərinə nail olmağa gətirib çıxarıb (Gikandi, Morrow, & Davis, 2011). Baleniyə görə, onlayn yazı qiymətləndirməsi tələbələrə ənənəvi qiymətləndirmələrlə müqayisədə dərhal və hərtərəfli rəy əldə etməyə imkan verir (Baleni, 2015). Sınıf yoldaşlarının işi anonim olduğu üçün tələbələr üçün rəy bildirmək çətin olmayıb [59,s.38]. Müsbət nəticələr versə də, onlayn qiymətləndirmənin aparılması asan deyil. Balenin fikrincə, bunun üçün müəllimlər, tələbələr, valideynlər və ictimaiyyət arasında yaxşı əməkdaşlıq lazımdır (Baleni, 2015). Vaxtın idarə edilməsi, müxtəlif məlumatların toplanması və rəy bildirilməsi, tələbələrin yazılarında plagiat/obyektivlik müəllimlərin üzləşdiyi problemlərdir.

Yazını obyektiv qiymətləndirmək üçün onlayn tədrisdə yazıdan necə istifadə etdiyimizi düşünməliyik. Tələbələrin təkmilləşdirilməsi haqqında məlumat toplamaq üçün onlara onlayn tapşırıqlar verilir:

- Esse yazmaq üçün tapşırıqlar vermək. Müəllimlər şagirdləri maraqlandıрмаq üçün inşalar üçün xüsusi mövzular seçirlər. Tələbələrin yazı bacarıqlarını qiymətləndirmək üçün arqumentativ və müqayisə-təzadlı inşa növlərindən geniş istifadə olunur [59, s.39].

- Web 2 alətlərindən istifadə etmək. Bloqlar, vikilər, sosial mediada hekayələr söyləmək, yazılı müzakirələrdə iştirak etmək, tələbələri həyəcanlandırmaq üçün yeni və canlı yollar təklif etmək yaxşı vasitədir və tələbələrə öz mövzuları ilə bağlı həyəcanlarını bölüşməkdə yeni yollar təqdim edir. Tələbələr onlardan gündəlik kimi istifadə edə bilirlər; müəllimin və ya digər tələbələrin kitab haqqında yazılarına öz fikirlərini yazmaq və ya şərhlərlə cavab vermək; nəsr və ya şeir kimi yazılar yazmaq və bir-birilərinin işini konstruktiv şəkildə tənqid etmək.

- Cavab almaq üçün xüsusi suallar vermək. Onların suallara cavabları tənqidi və yaradıcı düşünməyə vadar edir və bu, onların yazı bacarıqlarını artırır.

Yuxarıda qeyd olunan tapşırıqlar formativ qiymətləndirmə üçün effektivdir. Bu cür qiymətləndirmədə, verilmiş konsepsiyalar toplusunun mənimsənilməsini nümayiş etdirmək üçün sübutlar toplusu olan e-portfeillər yaxşı qiymətləndirmə vasitəsi ola bilər. Onlar tələbə səriştəsini və yazı bacarıqlarını nümayiş etdirirlər [66]. Bunlar, ilk növbədə tələbə fəaliyyətini qiymətləndirmək üçün kursun sonu və ya proqram qiymətləndirmələri ola bilər. Əsas məqsəd proqram standartları və nəticələri ilə müəyyən edilmiş tələbə səriştəsini qiymətləndirməkdir.

Yazılı nitq bacarıqlarının onlayn yoxlanılması da şifahi nitq bacarıqlarının yoxlanılması kimi bir neçə proqram vasitəsilə həyata keçirilə bilər. Məlum olduğu kimi, istənilən sayda onlayn proqramlar müəllimlər tərəfindən bu məqsədlə istifadə olunur, ancaq əsas məqsəd daha keyfiyyətli və səmərəli olanı seçməkdir. Yazılı nitq bacarıqlarının həm inkişafı, həm də yoxlanıb qiymətləndirilməsi üçün “*Book creator*” proqramı da istifadə oluna bilər. Tələbələr və şagirdlər istənilən mövzuda müəllimin verdiyi kriteriyalar üzrə kitab, poster və buklet hazırlaya və onu zövqlərinə uyğun şəkildə bəzəyə bilərlər [85].

Tələbələrin yazı bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi ali təhsilin mühüm hissəsi olaraq qalır. Onlayn siniflər müəllimlərə öz tələbələri ilə qarşılıqlı əlaqə yaratmaq və onların tərəqqisini idarə etmək üçün stimullar verir. Buna baxmayaraq, bir çox müəllimlər əyani dərslər üçün daha uyğun olan metodlara əsaslanaraq özlərini və şagirdlərini düzgün qiymətləndirmirlər. Online sinifdə yazılı effektiv qiymətləndirmə müəllimlərə və tələbələrə onlayn cəmiyyətdə daha yüksək səviyyəli bacarıqlara yiyələnməyə necə kömək edə biləcəklərinə yeni bir nəzər salmağa imkan verir. Yazı bacarıqlarının qiymətləndirilməsi üçün əsas vacib şərt gözləntilərin müəyyən olunmasıdır [85].

“*Seesaw*” müəllimlərin həm yazı, həm oxu, həm danışmaq, həm də dinləmə bacarıqlarını qiymətləndirə biləcəyi ən mükəmməl onlayn platformalardan hesab olunur. Bunun üçün sadəcə qeydiyyatdan keçərək tələbələrə link göndərməklə onları dəvət etmək kifayətdir. Bundan sonrası isə çox sadədir; sinfi sistemləşdirmək, tapşırıq və ya qiymətləndirməni asanlıqla başlatmaq. Platforma milyonlarla tələbə üçün təhsil prosesinin mərkəzindədir. Online platforma tələbələri öyrənməyə

məcbur edərək yaradıcılığa təşviq edir. Bu, onlayn təhsil üçün bir həll yoludur. Proqram hər yerdə hər bir tələbə üçün öyrənməni maraqlı və mənalı etməyə imkan verir [102]. Seesawda *add-* “əlavə et” düyməsini sıxaraq yeni tapşırıq və ya qiymətləndirmə yükləmək mümkündür. Bu zaman qarşıya 3 seçim çıxır. Təbii olaraq məqsədə uyğun ikinci seçilməlidir, yəni səhifəyə giriş edilir. Əgər hazır formatda tərtib olunmuş qiymətləndirmə varsa, dərhal *Create New Activity-yeni tapşırıq yarat* hissəsi aktivləşdirilir. Ancaq hazırlıq yoxdursa və ya vaxt azlığından qısa müddətdə qiymətləndirmə hazırlamaq mümkün olmayıbsa, o zaman *community-icma* hissəsinə müraciət etmək olar. Digər ölkələrdən müəllimlərin paylaşdıqları tapşırıqlardan uyğun olanından istifadə etmək də mümkündür. İstənilən fənni seçib, sinif səviyyəsini kökləyib axtarışa keçmək olar, ancaq test tapşırıqları əlavə edildiyi halda qarşıya bir neçə mərhələ çıxacaq. Qiymətləndirmənin adını qeyd edib, instruksiyanı aydın yazdıqdan sonra hətta səsli instruksiya da vermək mümkündür. Qeyd olunan hissədə yoxlanılacaq bacarıq da vurğulana bilər. Tələbələrin də tapşırığın üzərində işləyə bilmələri üçün *Add Template for Student Responses-tələbə cavabları üçün nümunə* hissəsinə yoxlamaq lazımdır. Daha sonrakı ən vacib hissə növbəti bölmədə verilənlərdir. Bu hissədə tapşırıq kimi həm şəkil, həm test linki, həm pdf formatlı tapşırıq, video, həm də müəllim tərəfindən qeyd göndərilə bilər. Tələbələr qoyulan vaxt müddətində tapşırığı cavablandırdıqdan sonra müəllimə göndərdikləri zaman müəllimin adı qarşısında müvafiq rəqəm görünür. Qiymətləndirmə apararkən isə hər səhifəyə ayrı-ayrılıqda baxaraq qeydlər aparmaq mümkündür. Hətta, nəinki qeyd, həm də video, tələbənin səhvini izah etmək və ya başa salmaq üçün səs yazısı göndərmək də mümkündür. Bundan əlavə tələbənin tapşırığı işlədikdə nə dərəcədə uğurlu olduğunu göstərmək üçün hazır stikerlər də əlavə etmək olar. Yuxarıda verilmiş tapşırığın qiymətləndirilməsi zamanı qeyd olunan hər bir mərhələ ayrı-ayrılıqda verilir. Tələbələrin gördüyü hər bir iş və ya yazdığı qiymətləndirmə rahatlıqla e-portfolioya və ya jurnalda görünür. Həmin portfolioya PDF formatında yükləmək də mümkündür, ancaq yeganə çatışmazlıq isə yükləmə zamanı son 80 səhifənin yüklənib çap edilə bilməsidir. Ona görə də mütəmadi olaraq jurnalın hər 80

səhifədən bir yüklənməsi məsləhətdir. Müəllim tapşırıqlara öz rəyini də bildirməyi unutmamalıdır, bu qiymətləndirmənin ən vacib şərtidir. Tələbənin zəif olduğu bölmələr xüsusilə vurğulanmalı və bunun aradan qaldırılması üçün müəyyən tövsiyələr verilməlidir. Tələbələr də refleksiya edə bilirlər [102].

Yazı bacarıqlarının yoxlanması üçün müəyyən proyektlərin hazırlanması, oxunmuş əsərlərin təhlili, BİBÖ cədvəllərinin hazırlanması, diaqramların, komikslərin hazırlanması qiymətləndirməyə müxtəliflik gətirərək tələbələrə dil öyrənməyin maraqlı və əyləncəli olduğuna daha bir stimuldur. *Storyboardthat* adından da məlum olduğu kimi, hekayə qurmaqda əsl usta olduğu kimi hər kəsin tərəfiindən dəyişdirilə biləcək xüsusiyyətlərə malikdir. *Storyboardthat* təlim və ya əyləncə üçün eskizlər yaratmağa imkan verən bir veb sayt (və Chrome app). Tələbələr tərəfindən bir çox məqsədlər üçün istifadə edilə bilən bu proqram fikir və prosesləri təsvir etmək üçün yenilikçi bir yoldur. Filmlərin yaradılmasından tarixi hadisənin yenidən qurulmasına qədər tələbələr özlərini ifadə etmək üçün söz və şəkillərdən istifadə edə bilirlər. *Storyboard* hekayəni, prosesi izah etmək, qarşılıqlı əlaqələri göstərmək və ya vaxt gedişini göstərmək üçün istifadə edilə bilən bir brauzer əsaslı eskizlərin yaradıcısıdır. Tələbələr və müəllimlər müxtəlif ərazi, səhnə fonları, bütün növ simvollar, mətn tabloları və rekvizitləri seçə bilirlər. Onların seçimi müxtəlif yollarla redaktə də edilə bilər [103]. Güclü bir vasitə olan *Storyboard* :

- Öyrənənlərə yönəlmiş öyrənmə və öyrənənləri seçmək;
- Müxtəlif məzmun sahələrində müxtəlif standartların tədrisində istifadə etmək;
- Müxtəlif yaş qrupları, qabiliyyət və maraqları olan tələbələri cəlb etmək;
- Dəstək üçün şablonlardan istifadə edərək təlimləri fərqləndirmək;
- Rabitə, əməkdaşlıq, tənqidi düşüncə və yaradıcılığı asanlaşdırmaq üçün istifadə oluna bilər.

Storyboard-un bir çox istiqamətlərdə istifadə edilməsini müəllim və tələbə nöqtəyi- nəzərindən diqqət yetirək.

Müəllimlər yeni konsepsiyalar və ya təlim vəsaitləri üçün təqdimat və ya posterlərin keçirilməsi üçün bu proqramı tətbiq edərək, qeyd-şərtsiz və çıxış biletlərinə diqqət yetirmək üçün istifadə etməyi xoşlayacaqlar. Bəzi tələbələr şablonlardan

istifadə edərək fərdi qiymətləndirmə tapşırıqları hazırlaya bilərlər [103]. Tələbələr bu aləti ideyaları təhlil etmək, qarşılıqlı əlaqələri göstərmək, sifariş vermək və ya oxu işlərini, audio və ya video tapşırıqları cavablandırmaq üçün qrafik təşkilatçı kimi istifadə edə bilərlər. Tələbələr orijinal hekayələr yarada bilərlər, o cümlədən şəxsi məqsədləri üçün də proqramdan istifadə edə bilərlər. Öyrənənlər vizual təqdimatlar yarada və sonra yazılı mətni izah etmək üçün öz səslərini yaza bilərlər. Bu da o deməkdir ki, proqramdan tək-cə yazı qiymətləndirməsi üçün yox, həm də şifahi nitq bacarıqlarının yoxlanılması üçün də istifadə oluna bilər. Proqramda işləyərkən hər cür imkanla tanış ola bilərik. Məkan olaraq müxtəliflik etməklə fərqlənmək imkanı da ola biləcək. Məqsəd hekayə qurmaq və ya əsər təhlili aparmaqdırsa, o zaman istənilən obrazı seçmək şansı var. Speech bubble-nitq şərtlərinin köməklili ilə obrazların nitqini də fərqlənirə bilərik. Hər mövzuya müraciət etmək olduqca asan və problemsizdir. Hətta, tibb dərslərində belə istifadə oluna bilər. Hər cür qrafik tənzimləyici əsər və ya obraz təhlili zamanı istifadə oluna biləcək qədər rəngarəng, çox çeşidli və uyğundur. Storyboardthat digər proqramlar ilə də istifadə edilə bilər. Müəllimlər Google classroom-da, seesaw, class dojo və eyni zamanda da digər proqramlarda storyboard that işlərini izah edə və dərc edə bilərlər və tələbələr tapşırıqları yükləyə və onları eyni şəkildə göndərə bilərlər. Rubriklər müəllim tərəfindən yaradıla və ya bu veb-saytın yerləşdirilməsində tapıla bilər, həmçinin redaktə edilərək qiymətləndirmək üçün istifadə edilə bilər. Storyboard Power Point, Google slayd, və ya PDF faylları, eləcə də digər proqramlar kimi yüklənə bilər. Tələbələr, işlərini smart boardda təqdim edə və ya bir çox yükləmə variantından birini seçərək Google Drive və ya Google sinifində də paylaşması mümkündür. Bu proqramda addım-addım qiymətləndirməni paylaşmaq olur. İş prosesi xüsusilə proqramdan ilk dəfə istifadə edən müəllimlər üçün daha asandır. Hər hansı bir addımı unutmaq mümkün deyil, belə ki, sadə idarə olunan formatda qurulmuşdur. Tələbi əlavə edərkən linki paylaşmaq kifayətdir. Yeni tapşırıq yaradarkən addımları izləmək lazımdır. İnstruksiya əlavə edib, tapşırıq üçün tələb olunan son tarix qeyd olunur. Bundan sonra sadəcə qiymətləndirməni verilən meyarlara əsasən tamamlamaq qalır [103].

Müxtəlif onlayn qiymətləndirmə tətbiqlərini müqayisə etməkdə məqsəd proqramların oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirib, müvəffəqiyyətli, uyğun olanlarını seçməkdir.

Alimlərin müqayisəli araşdırmalarına əsasən bir çox onlayn qiymətləndirmə proqramlarından istifadə edərkən vaxt məhdudiyyəti olduğundan, alınan nəticələr tam olaraq obyektiv olduğu üçün tələbənin biliyini real olaraq qiymətləndirməyə imkan verir.

Kahoot, Ms.Teams, Quizizz, Google Forms və başqa onlayn proqramları müqayisə edək. Təəccübləndirici bir fərq, suala ayrılan vaxt və real vaxtın qarşılıqlı əlaqəsidir: Kahoot ' un və Quizizz-in unikal xüsusiyyətləri də məhz budur. Lakin MS Teams testləri və Google forms-da bu keyfiyyət mövcud deyil. Beləliklə, tələbələrin köçürmə imkanı yoxdur [96]. Quizizz-də tələbə bütün sinfin cavab verməsini gözləmədən öz sürəti ilə irəliləyə bilər, kahoot isə həm müəllim rejimində, həm də tələbə rejimində istifadə edilə bilər. Kahoot hər bir sualdan sonra müzakirə etmək üçün bir xüsusiyyət təmin edir. Kahoot və Quizizz tərəfindən verilən qiymətləndirmə tələbələrin onlayn dərslərdə iştirakını genişləndirməyə kömək edir və onların motivasiyasını dəstəkləyir. Chao və Knocam (2017), Kahoot və Quizizz ' in konsentrasiyasının artırılması, sinif vəziyyətində istifadə edərkən cəlb edilməsi baxımından Google formaları ilə müqayisədə bir çox müsbət məqamları təqdim etdiyini də əyani göstərmişdir. Eynilə, Sabandars və s. (2018) də Kahoot istifadədə tələbələrin diqqətinin cəlb olunduğunu göstərmişdi. Onlar da daha çox ruh yüksəkliyi nümayiş etdirdilər və tamamilə razı qaldılar, çünki canlı oyunda şou formatında imtahan vermək imkanı qazandılar. Onlar bu oyunun sinifdə daha sonra təqdim edəcək materialları nəzərdən keçirmək üçün faydalı olacağını söylədilər, həm də əyləncəli və interaktiv bir atmosfer yaratmağa da faydalı oldu [96].

İstənilən tələbə işinin bütün komponentləri üzrə nailiyyətləri aydın şəkildə göstərmək üçün öyrənmə məqsədlərinə və tələblərə əsaslanan qiymətləndirmə meyarları toplusu olmalıdır.

Onlayn yazıların qiymətləndirilməsində rubriklərin rolu danılmazdır. Rubriklərin iki növü var: vahid və analitik. Holistik (bəzən qlobal adlanır) rubriklər

müəllimlərin asan işləməsinə və daha ardıcıl işarələmə yaratmasını təmin edən yazı üçün bir ümumi xal verir. Bununla belə, analitik rubriklərdə tapşırıqların yerinə yetirilməsi, lüğət və qrammatika kimi yazının müxtəlif aspektləri üçün ayrıca ballar verilir. Bu, formativ qiymətləndirmə üçün faydalı ola bilər, çünki onlar öyrənənlərə yazılarının güclü və zəif tərəfləri haqqında daha ətraflı məlumat verirlər. Analitik rubriklər üçün Brown (2001) tərəfindən aşağıdakı kateqoriyalar təklif olunur: (1) tezis bəyanatı, birlik, dəstək, uyğunluq daxil olmaqla məzmun; (2) təşkilat (giriş, əsas paraqraflar, nəticənin uyğunluğu və yazının uzunluğu); (3) mətn cümlələri, keçidlər, istinadlar, səlislik və mətnin variasiyası kimi nitq; (4) güclü cümlə bacarıqları (qrammatika, lüğət, orfoqrafiya, istinadlar, durğu işarələri, səliqə və görünüş).

Yazılı rəy müəllimlər üçün mürəkkəb prosesdir. Tələbələr həmyaşdqları və şifahi rəy kimi alternativ rəydən daha çox yazılı rəy almağa üstünlük versələr də, müəllimlər yazı prosesində səhvləri izah etməkdə bəzi çətinliklərlə üzləşirlər. Obyektiv olmamaqdan qorxurlar və ya düzəlişi hərtərəfli izah edə bilmirlər [23, s.6]. Tələbələrin korreksiya ilə bağlı üstünlüklərini araşdırmaq üçün aparılan tədqiqatlar (Cohen 1991, Ferris 1995, 1997) sübut edir ki, tələbələr müəllimlərinin yazılı rəyinə üstünlük verirlər. Bununla belə, müəllimlər şagirdlərin yazılarına rəy bildirməkdə müəyyən tərəddüd edirlər. Onlardan bəziləri yazıda hər bir səhvi düzəltməyə meyllidir, digərləri isə bəzi səhvlərin düzəldilməsinə ehtiyac olmadığını düşünür.

Effektiv onlayn rəy vermək müəllimlərin inkişafı üçün vacib bir bacarıqdır. Üz-üzə dərslərdə şifahi olmayan ünsiyyət tələbələrə rəyi aydın başa düşməyə kömək edir; lakin bu xüsusiyyətlər yazılı onlayn rəydə yoxdur [24].

Alvarez, Espasa, and Guasch (2011) onlayn öyrənmə mühitində tapşırıqların yazılması üçün dörd növ rəy təklif edir: düzəldici rəy, epistemik rəy, təklifedici rəy və epistemik-təqdimedici rəy. Korreksiyaedici rəy tapşırıqın və məzmunun tələblərinə xas olan rəydir, epistemik rəyə əlavə fikir və izahat və ya aydınlaşdırma üçün göstərişlər və ya suallar daxildir. İddialı rəylər ideyanı təkmilləşdirmək üçün məsləhət, genişləndirmə və ya ideyaları ehtiva edir. Epistemik + təlqinedici rəy gələcək inkişaf üçün göstərişlərin/sualların istifadəsini və təkmilləşdirmə üçün təklifləri birləşdirir [9, s.35].

Məsələn, “onlayn təhsil ali təhsilin gələcəyi deyil” cümləsində təlimin məqsədindən asılı olaraq bütün növ əks əlaqə ola bilər. Müəllim böyük hərf qaydalarına riayət etməyi qeyd edərsə, bu epistemik rəydir. “Siz öz fikrinizi necə dəstəkləyə bilərsiniz?” sualını vermək, onlayn öyrənmənin təsirləri haqqında yazdığı təklif etmək məsləhətdir. Epistemik - göstərici rəydə iki növ əks əlaqə birləşdirilir və pandemiya dövründə faktlar verməklə öz fikrini dəstəkləməyi təklif etmək yaxşı epistemik-göstərici rəy nümunəsi ola bilər. Rəy bildirmək üçün audio, video və yazılı formatlardan istifadə edilə bilər. İnternet bizə effektiv rəy verməyi həyata keçirmək üçün müxtəlif vasitələr təqdim edir. TechSmith (Snagit, Camtasia, Jing), Vocaroo, Screencast –O-Matic daha sürətli, daha aydın rəy üçün video və audio yaradılmasının həllərini təklif edən proqramlardır [28].

Tələbələrin onlayn yazılarının qiymətləndirilməsi mürəkkəb prosesdir; lakin, bu, tələbələrə üz-üzə deyil, onlayn öyrənmə bacarığını əldə etməyə kömək edir. Təkmilləşdirmək və çətinliklərlə üzləşməmək üçün müəllimlər dostluq mühiti yaratmağa çalışmalı, rəy bildirmək üçün qarşıya real məqsədlər qoymalıdır. Qiymətləndirmə bütün şagird səhvlərinin aradan qaldırılması vasitəsi kimi deyil, zamanla dəqiqliyin tədris, lakin ardıcıl təkmilləşməsinə, linqvistik biliklərin mənimsənilməsinə, tətbiqinə və öz-özünə effektiv redaktə strategiyalarının işlənilməsinə hazırlanmasına təşviq edilməlidir (Ferris 2008) [26].

Dil bacarıqlarının yoxlanılması üçün kriteriyalar və rubriklər əvəzolunmaz və nəticəni ədalətli göstərməyə yardımcı olacaq sənədlərdir. Rubriklərdən istifadə qiymətləndirmənin meyarlarını müəyyən etməkdə və bacarıqları səviyyələr üzrə dəyərləndirməkdə müəllimlərə kömək edən və qiymətləndirməni asanlaşdıran vasitədir. Tələbələrə qiymətləndirmə meyarları ilə əvvəlcədən tanış olurlar və bacarıqlarının dəyərləndirmə kriteriyalarına əsasən çıxış edirlər. Aydın, əlçatan bir dildə öyrənmə nəticələrini göstərmək və bu nəticələrlə qiymətləndirmə tapşırıqlarının birbaşa əlaqələndirilməsi tələbələrin öyrənmə və müvəffəqiyyətinə kömək edir [82]. Tələbələrə nə öyrətmək istədiyinizi və onların hazırlanmasını necə nümayiş etdirdiyinizi düşünün. Rubriklərdən istifadə tələbələrə yüksək keyfiyyətli təlim-təhsilin nə demək olduğunu anlamaqda kömək edir və onları

qiymətləndiriləcək olan meyarlarla tanış edir. Rubriklərdən istifadə edilməsi sizə (və müəllimin köməkçilərinə) daha sürətli, daha dəqiq və daha şəffaf qiymətləndirməyə kömək edə bilər. Meyarları, parametrləri və performans səviyyələrini ehtiva edən hər bir qiymətləndirmə vəzifəsi üçün keyfiyyət rubrikləri inkişaf etdirin və istifadə edin. İnternətdən tapa biləcəyiniz bir çox nümunə var [82].

Distant təhsilə dərhal keçid etdiyimizə baxmayaraq, insanların vəziyyəti (özümüz də, o cümlədən!) hələ tədris və təlim üçün ideal ola bilmərik. Tələbələr ailə üzvləri ilə birlikdə məkan və texnologiyalardan istifadə edirlər, müxtəlif saat qurşaqlarında yaşayırlar, əlaqələndirilməmiş internet imkanları və s. bunlar kimi problemlərlə üzləşə bilərlər. Bütün bunları nəzərə alaraq bu planladığımız strategiyalar həmçinin tələbələr üçün bir çox əlçatanlıq ehtiyaclarını qarşılamağa kömək edəcəkdir [82].

Qiymətləndirmənin tələbələrin internətdə iştirak etmək qabiliyyətindən asılı olaraq, ehtimal ki, insanların sosial-iqtisadi amillərə görə əlverişsiz vəziyyətə düşməsinə gətirib çıxaracaq. Köhnə texnologiyalara, internətə, evin balaca uşaqlarına, təhlükəli həyat şəraitinə və s. təhlükə yaradan insanlara sinxron vəziyyətdə öz hazırlıqlarını nümayiş etdirmək çətin olacaq. Tələbələr və müəllim bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqə yarada və ya müzakirə sahəsində onlayn mesajlara cavab verə bilərlər [82].

Təlimatın aydın şəkildə verilməsi online təlimdə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bir çox tələbələr (və müəllimlər) hələ də onlayn təlimlərdə yeni başlayanlar olduğundan, onların gözləntilərini dəqiq şəkildə formalaşdırmaq və qiymətləndirmə tapşırıqları üçün aydın təlimatlar vermək heç vaxt vacib deyildir. Qiymətləndirmə tapşırıqlarını yerinə yetirdikdən sonra tələbələrə verilən rəy çox vacibdir, çünki tələbələr bundan sonra səhvlərini və nələrə fikir verməli olduqlarını anlayırlar. Onlayn qiymətləndirmə ənənəvi qiymətləndirmədən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Onlayn qiymətləndirmədə daha da diqqətli və dəqiq olmaq lazımdır. Bu baxımdan rubrik və kriteriyaların istifadəsinə əhəmiyyətli dərəcədə ehtiyac duyulur [82].

Şifahi nitq və yazı bacarıqlarını yoxlamaq üçün müəyyən kriteriyalar irəli sürülməlidir. Müəllim kriteriyalar verərkən keçdiyi mövzulara uyğun tələblər qoymalıdır. Və yaxud da ümumilikdə nələrin yazıda və nitqdə istifadə olunduğunu görmək istəyərsə, onları qeyd etməlidir. Bu kriteriyalar dil səviyyəsinə görə dəyişir.

Kriteriyalardan başqa hansı tələblərə əsasən tələbənin biliklərinin qiymətləndirilməsinin aparıla biləcəyini təqdim etmək lazımdır. Sözsüz ki, burada rubrikləri nümunə göstərmək lazımdır. Rubrik verilən tapşırıq üzrə müəllimin gözləntilərini təsvir edən bir qiymətləndirmə alətidir.

Rubrik aşağıdakıları müəyyənləşdirir [82]:

- meyarlar: təqdimatın aspektləri (məsələn, arqumentlər, sübutlar, aydınlıq) qiymətləndiriləcəkdir;

- təsvir vasitələri-hər bir ölçü ilə əlaqəli xüsusiyyətlər (müxtəlif və inandırıcı olmalıdır);

- müvəffəqiyyət səviyyəsi: hər bir meyar üzrə tələbələrin bacarıq səviyyəsini müəyyən edən reyting şkalası verilməlidir.

Rubriklər tələbələrə müxtəlif növ tapşırıqlar, məruzələr, layihələr və şifahi təqdimatlar, bədii çıxışlar və qrup layihələrinə qədər rəy vermək üçün istifadə oluna bilər. Rubrikin üstünlükləri müəllimlərin qiymətləndirmə prosesini asanlaşdırmaqdan ibarətdir, habelə diqqətlə hazırlanmış rubriklər müəllimlərə bir sıra üstünlüklər verə bilər. Rubriklər müəllimlərə:

- müəllimlərə uzun şərhlər yazmadan əsas təsvirə istinad etməyə imkan verən qiymətləndirməyə sərf olunan vaxtı azaltmaqda;

- müəllimlərə bütün sinfin güclü və zəif tərəflərini daha aydın şəkildə müəyyənləşdirməyə və təlimlərini müvafiq şəkildə düzəltməyə;

- zaman və qiymətləndiricilər arasında ardıcılığını təmin etməyə;

- qiymətləndirilməni müşayiət edərək qeyri-müəyyənliyi azaltmağa;

- qiymətləndirmə ilə bağlı şikayətləri aradan qaldırmağa kömək edir.

Effektiv rubriklər həmçinin tələbələrə bir sıra mühüm üstünlüklər verə bilər. Bunlar təlimatçıların gözləntilərini və standartlarını anlamaq, onların performansını yaxşılaşdırmaq, aydın müəyyən edilmiş məqsədlərə nail olmaq üçün irəliləyişə nəzarət etmək və qiymətləndirmək, güclü və zəif tərəflərini tanımaq və onların söylərini müvafiq şəkildə yönəltməkdən ibarətdir [82].

Rubrik nümunələrinə yazı, projekt və şifahi təqdimat misal ola bilər. Məsələn, Dodi Settiaüanın tələbənin təlim qiymətləndirilməsinin şəffaflığının artırılması və

yaxşılaşdırılması barədə məqaləsində istifadə etdiyi şifahi nitqi yoxlamaq üçün olan rubrik həqiqətən əvəzolunmazdır.

Self-assessment (özünü qiymətləndirmə) adlandırdığımız dəyərləndirmədə tələbələr yazını yazdıqdan sonra məhz bunun üçün hazırlanmış xüsusi rubriklə özlərinə sual verərək yazılarında çatışmazlıqları görə bilirlər.

II FƏSİL

XARİCİ DİL TƏDRİSİNDƏ DİL BACARIQLARININ ONLAYN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNDƏ MÖVCUD VƏZİYYƏT, QARŞIYA QOYULMUŞ PRİNSİPLƏR, EKSPERİMENTLƏR VƏ ONUN NƏTİCƏLƏRİ

2.1. Xarici dil tədrisində dil bacarıqlarının onlayn qiymətləndirilməsinin səmərəli yolları, mövcud vəziyyət və qarşıya qoyulmuş prinsiplər

Qiymətləndirmə dil bacarıqlarının ölçülməsi deməkdir. Bu termin bir qədər çətir funksiyası daşıyır, çünki bu ad altında bir neçə məqsəd və niyyət dayanır. Dil öyrənmənin qiymətləndirilməsi bir neçə məqsədlə aparılır:

- tələbələrin bacarıqlarını ölçmək;
- bir öyrənmə proqramının məqsədlərinə nə dərəcədə nail olduğunu yoxlamaqdır.

Qiymətləndirmə təlimin ayrılmaz hissəsidir, çünki təhsil məqsədlərinə çatıb - çatmadığını müəyyənləşdirməkdə başlıca rol oynayır. Öz özlüyündə qiymətləndirmə bir çox şeyə təsir göstərə bilər; bunlardan sinif yerləşdirilməsi, səviyyə yerdəyişdirilməsi, irəliləmə, təlim ehtiyacları və eləcə də tədris proqramını vurğulaya bilərik. Qiymətləndirməni aparmaq üçün biz ilk öncə şagirdlərin dil qabiliyyəti və ya nailiyyəti haqqında məlumat toplamalıyıq və bunun üçün də daima onların irəliləyişi və inkişafını nəzarət altında saxlamalıyıq ki, nə zaman, hansı qiymətləndirmə üsulunun doğru olduğuna qərar vermək də bizim üçün asan olsun.

Ümumiyyətlə, qiymətləndirmə həm də motivasiya edən mexanizm halına da çevrilə bilər, bu da onu istifadə edən müəllim və ya pedaqoq tərəfindən doğru məqsədlə istifadə

olunduğu halda mümkündür. Öyrənmə üçün qiymətləndirmə buna misal ola bilər. Tələbə performansını artırmaq üçün istifadə olunan öyrənmə kimi də qəbul olunan bu tip qiymətləndirmə şagirdlərin öyrənmə prosesində daha çox iştirak etməsinə və nəyi öyrənməli olduqlarına və hansı standartlara cavab verdiklərinə inam qazandıрмаğa kömək olur.

Qiymətləndirmənin bir neçə üsulu vardır ki, qiymətləndirmə prosesində vacib bir addım məlumat toplamaq üçün onu həyata keçirməzdən qabaq uyğun bir üsul seçməkdir. Məqsədlərimizi və ya nəticələrimizi necə qiymətləndirəcəyimiz barəsində düşüncə zaman, yaxşı olardı ki, aşağıdakı sualların cavablarını düşünməkdən başlayaq:

- hansı növ məlumatlara ehtiyacınız var?;
- toplamaq istədiyiniz məlumatı artıq toplayan varmı?;
- mövcud məlumatlardan istifadə edə bilərsinizmi?;
- başqa bir insan və ya proqramdan istifadə etmək potensialınız varmı?;
- bu məlumatı ən yaxşı şəkildə necə toplaya bilərsiniz?;
- xüsusi olaraq topladığınız məlumatlardan necə istifadə edəcəksiniz?

Bir metod seçməyin ən vacib cəhəti, metodun, məqsədin və ya nəticənin əldə edilib-edilmədiyini müəyyən etmək üçün lazım olan sübutları təqdim etməsidir. Qiymətləndirmə metodlarından istifadə edilməsinə dair qərarlar, əvvəllər məlumat toplama səylərinə və ya rahatlığına deyil, qiymətləndirilən xüsusi məqsədlər və nəticələr üçün lazım olan məlumatlara əsaslanmalıdır.

Təhsil standartlarına uyğun olaraq bəzi qiymətləndirmə prinsipləri mövcuddur. Bu prinsiplərin daha çox nəzərə çarpanları aşağıdakılardır:

Prinsip 1- Qiymətləndirmə əsaslandırılmalıdır. Qiymətləndirmə vəzifələri və əlaqəli meyarların səmərəli şəkildə ölçülməsini təmin edir. Tələbələrin nəzərdə tutulan təlim nəticələrinə müvafiq səviyyədə nail olmaları gözlənilir.

Prinsip 2- Qiymətləndirmə prinsipi etibarlı və ardıcıl olmalıdır. Qiymətləndirmə etibarlı olmalıdır və bunun üçün aydın və ardıcıl olmaq tələb olunur, vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi, etikətlənməsi, qiymətləndirilməsi və moderasiyası proseslərinə fikir verilməlidir.

Prinsip 3 - Qiymətləndirmə məlumatı aydın, əlçatan və etibarlı olmalıdır.

Şəffaf, aydın, dəqiq, ardıcıl və vaxtında məlumat və vəzifələri qiymətləndirmə prosedurları tələbələrə, işçilərə, ekspertlərə və digər xarici mütəxəssislərə təqdim edilməlidir.

Prinsip 4 - Qiymətləndirmə hərtərəfli və ədalətli olmalıdır. Akademik standartlara xələl gətirmədən, inklüziv və ədalətli qiymətləndirmə vəzifə və prosedurların əlverişsiz vəziyyətə salınmamasını təmin etməlidir və hər hansı bir qrupun və ya fərdin mövqeyi qorunmalıdır.

Prinsip 5 - Qiymətləndirmə proqramının inkişafının ayrılmaz bir hissəsi olmalıdır və proqramın məqsədi və təlim nəticələri ilə birbaşa əlaqəli olmalıdır. Qiymətləndirmə tapşırıqları ilk növbədə intizamın və ya mövzunun xarakterini əks etdirməlidir, lakin tələbələrin bir sıra ümumi cəhətləri, bacarıq və qabiliyyətini inkişaf etdirmək imkanına malik olmasını da təmin etməlidir.

Prinsip 6 - Qiymətləndirilən işin həcmi idarə olunan olmalıdır. Tapşırıqların planlaşdırılması və qiymətləndirilən işin həcmi tələbələri yükləmədən və ya personala yüklənmədən təmin edilməlidir.

Prinsip 7 - Formatlaşdırma və yekun qiymətləndirmə hər bir proqrama daxil edilməlidir. Formatlaşdırma və yekun qiymətləndirmə proqramlara daxil edilməlidir. Bir çox proqramlara diaqnostik qiymətləndirmə də daxil edilə bilər.

Prinsip 8 - Təlimə kömək edən və təşviq edən əlaqə təkmilləşdirmə və qiymətləndirmə prosesinin ayrılmaz bir hissəsi olmalıdır. Şagirdlər təqdim olunan qiymətləndirmə tapşırıqları üzrə zəruri hallarda rəy vermək hüququna malikdirlər. Hər bir qiymətləndirmə tapşırığı şagirdlərə əvvəlcədən izah edilməlidir.

Prinsip 9 - Kadr siyasəti və inkişaf strategiyası qiymətləndirməni əhatə etməlidir. Tələbələrin qiymətləndirilməsində iştirak edən hər kəs rol və vəzifələrinin yerinə yetirilməsində səlahiyyətli olmalıdır [1].

Bir çox faydalı qiymətləndirmə metodu var və bunlar iki kateqoriyadan birinə düşür: birbaşa və dolay yolla qiymətləndirmə metodu. Xüsusilə şagird və ya tələbə öyrənməsini qiymətləndirərkən, öyrənənlərin nəticəyə çatıb-çatmadıqlarını dəqiq müəyyən etmək üçün birbaşa metodlardan istifadə etmək lazımdır.

Birbaşa Qiymətləndirmə Metodu iştirakçıların biliklərini, davranışlarını və ya düşüncə proseslərini nümayiş etdirməsini tələb edən məlumat toplamaq üçün istifadə olunan bir prosesdir.

Dolayı Qiymətləndirmə Metodu tələbələrin bilik, davranış və ya düşüncə prosesləri üzərində düşünməsini tələb edən məlumat toplamaq üçün istifadə olunan bir prosesdir.

Bizim əsas diqqətimiz birbaşa qiymətləndirmə metodları üzərindədir. Tələbələrin öyrənilməsinə dair birbaşa sübutların mənbələri iki əsas kateqoriyadan ibarətdir: yazıların, tələbə işinin, sənədlərin müşahidəsi və təhlili [2]. Birincisində tələbənin iştirakı nəzərdə tutulur, ikincisi isə tələbə işinin məhsuludur və tələbənin iştirakını tələb etmir. Burada onların hər birinə bir neçə misal göstərmək olar:

Müşahidə imkanları: çıxışlar, təqdimatlar, müzakirələr və qrup müzakirələri.

Əsərlər/sənədlərin təhlili üçün imkanlar: portfolio, tədqiqat işləri, imtahanlar/testlər/sınaqlar, standartlaşdırılmış bilik testləri, referativ işlər, laboratoriya hesabatları, müzakirə forumlarının mövzuları, bədii layihələr, konfrans plakatları. Yuxarıda göstərilən vəziyyətlərdən hər hansı birində təlimin birbaşa qiymətləndirilməsi prosesi, rubriklərin hazırlanması və istifadəsi ilə tez-tez əldə edilən əvvəlcədən müəyyən edilmiş parametrlərə uyğun olaraq, təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsi üçün aydın və dəqiq standartları əhatə edir.

Birbaşa qiymətləndirmə üsulları tələbələrin kursun tədris proqramı çərçivəsində yaratdıqları iş məhsullarını müəyyən etməyə və tənqidi araşdırmağa kömək edir və onlardan hansı birinin müvafiq, əsaslandırılmış və təlim nəticələrinin etibarlı qiymətləndirilməsini müəyyən edir. Qiymətləndirmə üsullarından *“Yazılı iş”* imtahanda və ya işdə mühüm məzmunu bilmək nümayiş etdirməyə, analiz, tətbiq, sintez və qiymətləndirmə imkanlarını və yazı bacarıqlarını göstərir. Nə, necə, nə vaxt və nə üçün öyrəndikləri barədə düşüncələrə səbəb olur. *“Tələbə işləri portfeli”* rubriklərdən istifadə edərək sistematik olaraq qiymətləndirilir. Zamanla tələbələrin akademik performansını müəyyənləşdirmək üçün qiymətləndirilə və ya tələbələrin ən yaxşı işlərindən ibarət ola bilər. Rubriklərdən istifadə edərək şifahi təqdimatlar və ya çıxışlar özünü qiymətləndirmələrdə uğurlu şəkildə aparıla bilər. *“Təqdimatlar”* əldə

edilmiş bacarıqların və birlikdə işləmək qabiliyyətini nümayiş etdirməkdə tələbələrə imkan yaradır [3].

Qiymətləndirmə və onlayn qiymətləndirmənin növləri və prinsipləri “Birbaşa qiymətləndirmə” metodlarından ən vacib olanı son zamanlar daha çox müraciət etdiyimiz onlayn qiymətləndirmədir.

Qiymətləndirmə, ümumilikdə təhsil prosesinin ən vacib və güclü elementlərindən biri kimi qəbul edilir, çünki bu, tədrisin əyani sübutlarını təqdim edir, tələbələrin akademik fəaliyyətini müəyyənləşdirir və tədris proqramının anlaşılmasını və nə qədərini mənimsənilməsini nümayiş etdirir. Qiymətləndirmə həmçinin tələbələrin müstəqilliyinə yol açır və müstəqil, eləcə də davamlı öyrənmə üçün lazım olan bacarıqların inkişafına kömək edir [4]. Müasir elmlə ali təhsilin ssenariləri; fərdi və sosial inkişaf tədris prosesinə giriş, azadlığın genişləndirilməsi və cəlb edilməsi, qiymətləndirmə metodları və protokollar da daxil olmaqla, texnoloji nailiyyətlərlə əhəmiyyətli dərəcədə müəyyən edilir. Son illər ərzində universitetlər, tədris ocaqları texnoloji nailiyyətlərin geniş tətbiqinin şahidi olub, texnologiyanın dəstəyi ilə tədris materiallarını təmin edə biləcək virtual üsulları, eləcə də təlim vasitələri kimi kompüter modelləşdirilməsi və simulyasiyalara müraciət etməyə başlayıblar [2]. Tələbələr və müəllimlər arasında internet vasitəsilə qarşılıqlı əlaqə bir çox ali təhsil proqramlarında internet yeni bir normaya çevrilmişdir. Bu və ya digər formada elektron qiymətləndirmə artıq iki onillikdən çoxdur ki, bütün dünyada tədrisin ayrılmaz hissəsidir. Tarixən elektron qiymətləndirmə elektron təhsilin inkişafına oxşar olub. Kompüter tədrisinin ən erkən formaları (CAL- computer-assisted learning) əsasən fərdi seçimə cavab olaraq birdən çox seçim (MCQ- multiple-choice questions) sualları və ya alqoritmləri ilə istifadə edilmişdir. Elektron qiymətləndirmələr kağız versiyadan ibarət olan ənənəvi qiymətləndirmənin inkişaf etmiş uyğun, etibarlı, maraqlı və mənalı edilməsində bir çevriliş kimi dəyərləndirilir. Məsafədən belə obyektiv qiymətləndirməni təmin edən sistemin qurulması, müəllim və tələbə arsındakı balans saxlayır və bu istiqamətdə dəyərli təcrübə qazandırmış olur [3].

Onlayn qiymətləndirmə necə aparılır və bunun üçün lazım olan proqramlar siyahısı daima axtarılda olan müəllim və pedaqoqları araşdırmalara sövq edir. Onlayn

qiymətləndirmə-iştirakçıların (tələbə) müəyyən bir mövzu üzrə biliklərini ölçmək üçün aparılan test yoxlamasıdır. Əvvəlki dövrlərdə hamı sinifdə, imtahan vermək üçün eyni vaxtda qeyd olunan məkanda olmalı idilərsə, müasir dövrdə online qiymətləndirmənin köməyi ilə tələbələr yaşadıkları yerdən asılı olmayaraq, öz cihazlarından istifadə edərək onlayn imtahan və ya qiymətləndirməyə qoşula bilərlər. Yalnız bir brauzer və internet bağlantısı lazımdır. Anuradha Joshi-nin Onlayn qiymətləndirmə: konsepsiya və tətbiqlər məqaləsində də qeyd etdiyi kimi, online qiymətləndirmə təlim prosesinə kömək edə biləcək və şagirdin özünü qiymətləndirməsinə və yekun qiymətləndirmə hazırlığı zamanı təlim nəticələrini yaxşılaşdırmağa kömək edən kompüter zəngin, hərtərəfli rəy verir. Bu, həmçinin imtahan zallarında, çap kağızında, eləcə də həm müşahidəçi, həm də namizəd üçün yerdəyişmə, gediş kimi elementar ənənəvi qiymətləndirmələrlə bağlı narahatlığı aradan qaldırır.

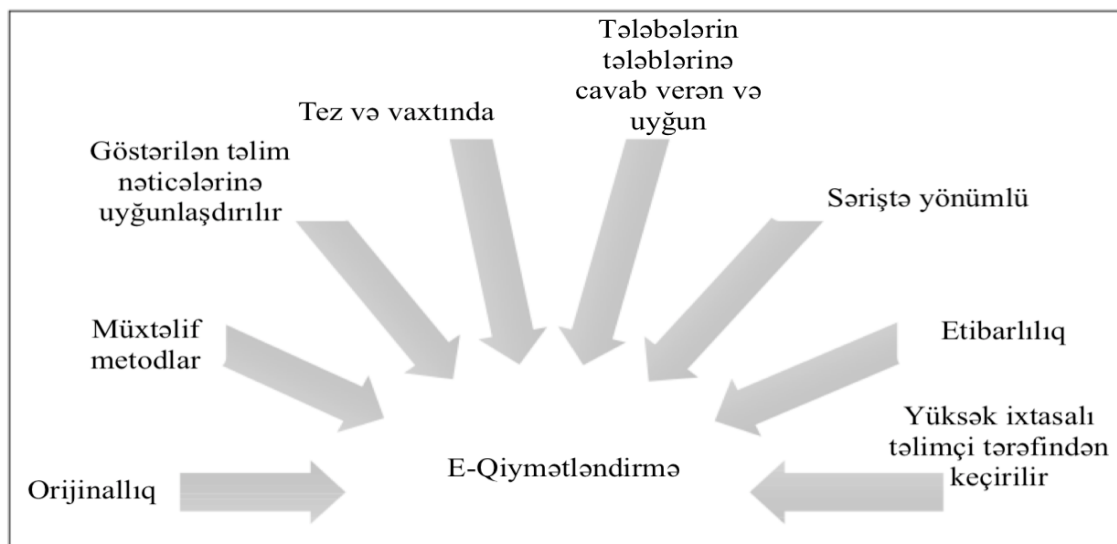
Onlayn qiymətləndirmənin bir neçə əsas prinsipi vardır, ancaq əsas diqqət etməli olduğumuz kəmiyyət və keyfiyyətli qiymətləndirmə prinsiplərini özündə birləşdirən qiymətləndirməni eyni rəhbər prinsiplərə daha geniş baxış Kendle və Nortkot tərəfindən təklif edilmişdir [6]. Bu prinsiplərə müxtəliflik, orijinallıq, əməkdaşlıq, rəy, internet resursları, tələbə məsuliyyəti izahati aiddir.

Müxtəliflik həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət metodlarını daxil edir, müxtəlif metodların istifadəsinə, əməkdaşlıq etməyə təşviq edir. Orijinallıq aydın şəkildə müəyyən edilmiş qiymətləndirmələri inkişaf etdirir və real situasiyaları dəyərləndirməyə imkan verir. Əməkdaşlıq nəinki tələbələr, həm də müəllimlər, yerli və ya qlobal ictimaiyyətin üzvləri və digər institutların ekspertləri arasında qarşılıqlı əlaqə yaratmağa da təşviq edir. Onlayn mühitdə mövcud olan kommunikasiya texnologiyalarından istifadə olunmalıdır. Rəy, müvafiq mexanizmlər, davamlı və vaxtında verilən rəylər onlayn qiymətləndirmə prosesinə daxil edilməlidir. İnternet resursları tələbələrin internet resurslardan tam və düzgün istifadə etdiyinə əminlik yaratmalıdır. Tələbələrin məsuliyyəti, fərdi maraqlarının nəzərə alınması onları motivasiya edir və nəticəyə təsir göstərir, bunun üçün onları cəsarətləndirmək lazımdır.

Anuradha Joshi pedaqoji cəhətdən məqbul sayılan elektron qiymətləndirmə qaydalarını da irəli sürmüşdür [7].

Onlayn imtahan sisteminin bəzi tipik xüsusiyyətləri vardır. Onlayn qiymətləndirmə yalnız tələbələrin sadə qiymətləndirilməsini deyil, həm də qiymətləndirmə üçün müxtəlif növ onlayn testlərin yerinə yetirilməsini, çatdırılmasını, rəyini və təhlilini də özündə birləşdirir. Onlayn qiymətləndirmə elektron administratordan, xidmət təminatçısından, elektron tələbələrdən, elektron müəllimlərdən ibarət tam elektron sistem tələb edir. Onlayn qiymətləndirmənin planlaşdırılması, qiymətləndirmənin digər formaları kimi, ehtimal olunan nəticə ilə əlaqədar tələb olunan qiymətləndirmə növlərinin hərtərəfli təhlilini tələb edir. Qiymətləndirmə strategiyası həyata keçirilmə vasitələri və mövcud resurslar ilə müəyyən edilir. Online qiymətləndirmə üçün mövcud ənənəvi qiymətləndirmə vasitələrindən istifadə etmək böyük bir fəlakət olardı. Beləliklə, məqsəd və nəticələr ilə bağlı bütün qiymətləndirmə vasitələrinin hərtərəfli nəzərdən keçirilməsi mütləqdir. Alətlərin yenidən işlənməsindən sonra müvafiq çatdırılma sistemini seçmək lazımdır. Elektron tədris artıq çoxdan mövcud olduğundan elektron tədris mühitinin idarə edilməsi və logistikasını dəstəkləyən elektron tədris proqramına inzibatçılara elektron qiymətləndirmə daxil olmaqla sərmayə yatırmaq məqsədə uyğundur [7].

Diqqət edəcəyimiz məqam, bizim məqsədimizə xidmət edə biləcək hansı proqramın, platformanın seçilməsidir. Bu halda əlçatanlıq, uyğunluq, sadəlik və əlverişlilik nəzərə alınmalıdır. Kompüter sisteminin və proqramının etibarlılığı böyük

həyatı əhəmiyyət kəsb edir. Davamlı qidalanma mənbəyi tələb olunur, çünki onlayn qiymətləndirmə tamamilə internetdən asılıdır. Onlayn qiymətləndirmə ilə bağlı ən vacib inzibati vəzifə daxili və xarici nəzarət də daxil olmaqla, keyfiyyət və tələblərə uyğunluğun təmin olunmasını təmin etməkdir [32]. Hazırlanmış təhsil texnoloqunun mövcudluğu onlayn qiymətləndirmə üçün məcburi şərtidir. Təhsil texnologiyaları müəllimlərin gözləntiləri və tələbələrin nəticələri arasında əlaqələndirici kimi xidmət edir. Onlar onlayn qiymətləndirmənin texniki və yaradıcı aspektlərindən məsuldurlar. Onlayn qiymətləndirmə metodları internetdən istifadə tələb etdiyindən, sistemin təhlükəsizliyi, məxfiliyi, dayanıqlığına xüsusi diqqət yetirilməlidir [11].

Online qiymətləndirmə tamamilə internet və texniki problemlərdən asılıdır, ona görə də hər hansı bir silinmə baş verdiyi halda bərpa və geriyyə qaytara bilmə təmin edilməlidir. Bundan sonrası isə artıq müəllim tərəfindən yerinə yetiriləcək mərhələ başlanacaqdır [8, s. 35].

Müəllim imtahan keçirəcəyi platformanı seçməli və orada hesab yaratmalıdır. Belə bir imtahan sistemində suallar yaradılır və bir-bir müvafiq səhifəyə əlavə edilir. Bir neçə cavab variantları və ya təsadüfi mətn ilə suallar arasında seçim etmək mümkündür. Tələbələrə onlayn imtahana link verilir, onlar qeydiyyatdan keçə və imtahanda iştirak edə bilirlər. Bundan dərhal sonra tələbələr nəticələrini görə bilirlər. Ancaq bütün bu sadaladıqlarımız tipik onlayn imtahan sisteminə aid xüsusiyyətlərdir. Bildiyimiz kimi onlayn imtahan platformalarının sayı həddən çoxdur və gün-gündən də yeniləri yaradılmaqdadır. Hər bir platforma öz-özlüyündə müəyyən şərtlər tələb edir. Bəzilərində nəticələr dərhal görünsə də, digərlərində müəllim müdaxiləsi qaçılmazdır. Daha diqqətlə baxa biləcəyimiz bir neçə onlayn qiymətləndirmə platforması üzərindən xarici dil bacarıqlarının qiymətləndirilməsinin nə dərəcədə uğurlu olduğu proqramları dəyərləndirmək imkanınız olacaq. Elektron qiymətləndirmə əsasən formativ qiymətləndirmə məqsədilə istifadə edilir, ancaq summativ qiymətləndirmə, araşdırma əsaslı öyrənmə, proyekt müzakirələri zamanı da istifadə olunur. Bəzi ölkələrdə müxtəlif kurslar üçün qəbul imtahanları daim online keçirilir. Anudra Joshi öz məqaləsində bunu ətraflı şərh edir [7].

Azərbaycanda müxtəlif kurslar üçün qəbul imtahanları artıq müvafiq şəraitlə əlaqəli olaraq online keçirilir. Hazırkı COVID-19 şəraiti online qiymətləndirmə texnologiyasından istifadəni tələb edir. Ümumiyyətlə, son zamanlar xarici ölkələrə gedə bilməyən şəxslər CELTA kimi əhəmiyyətli kurslara onlayn qoşularaq əlçatmaz arzularını gerçəkləşdirirlər, hətta bir çoxları video konfrans vasitəsilə xarici imtahanlarda iştirak etmək üçün şans qazanırlar [51]. Qiymətləndirmənin həmişə öyrənmə ilə əlaqəli olduğunu nəzərə almaq lazımdır. Əgər COVID-19 səbəbindən bəzi bacarıqları öyrətmək mümkün deyilsə, onlayn qiymətləndirmə mənasını itirir. Ancaq hər şeydən öncə onlayn qiymətləndirmənin faydalılığını və məqsədini diqqətlə düşünmək lazımdır. Onlayn qiymətləndirmənin akademik kontekstdə tətbiqi sadə mərhələli proses kimi qəbul edilməməlidir; onun istifadəsi akademik araşdırmaya əsaslanmalı və tələbələrin tədris təcrübəsini zənginləşdirmək üçün tədris planları, idarə və elektron təhsil strategiyaları tərəfindən necə dəstəkləndiyini nümayiş etdirməlidir. Onlayn qiymətləndirmələrin əsas məqsədi adi qiymətləndirmələrdən heç nə ilə fərqlənmir, yəni tamamilə eynidir [71]. Tələbələr, müəllimlər, təşkilatlar üçün bu, tədrisin nəticələrinə nail olmaq, formalaşdırıcı rəy almaq, qiymətləndirmə və ya sertifikatlaşdırma da ola bilər. Tibbi təhsildə qiymətləndirmə ənənəvi qiymətləndirmə formaları ilə müqayisədə bir çox üstünlüklər təklif edir [70].

Bu gün tələbələrin onlayn rejimdə təhsilinin qiymətləndirilməsini təmin edən elektron qiymətləndirmə strategiyalarının müxtəlif formaları mövcuddur, lakin onlar eyni zamanda pedaqoji cəhətdən də məqsədəuyğun olmalıdır [72]. Bu o deməkdir ki, onlayn qiymətləndirmə elə işlənib hazırlanmalıdır ki, təlimin nəticələri əlçatan texnologiyadan istifadə üsullarını müəyyən etmək üçün hərəkətverici qüvvə olsun və şagirdin fərdi öyrənmə mühitində praktik və ya tam dərk edərək yerinə yetirə biləcəyi səviyyədə olsun. Bir onlayn mühitdə tələbələrin təhsil qiymətləndirilməsi sadəcə adi tam zamanlı sinif köçürülməsi ola bilməz, lakin rabitə vasitəsi kimi onun üstünlükləri və mənfi cəhətləri yenidən düşünmə tələb edir [92]. Kanada İctimai Təhsil Assosiasiyası tərəfindən hazırlanmış qiymətləndirmə qaydaları təhsildə ən yaxşı elektron qiymətləndirmə təcrübələri üçün pedaqoji məqbul meyarları inkişaf etdirmək üçün tətbiq edilə bilər [70].

Onlayn qiymətləndirmənin tələbələr üçün üstünlükləri asan və sürətli istifadə, rahat idarə oluna bilmə bacarığı, uzaq ərazilərdən daxil olma imkanı, motivasiyaverici olmasıdır. Müəllimlər üçün tələbərə avtomatik rəy verilməsi, iş yükünün azlığı, tələbələrin nailiyyətlərinin asanlıqla izləmə bilməsi, vaxta və kağıza qənaət, istənilən zaman və hər yerdə daxil olma imkanı yaranması və istənilən formatdan yararlanmaq onlayn qiymətləndirmənin üstünlüklərini artıran səbəblər arasındadır. Təhsil müəssisəsi də öz növbəsində bu prosesdə tez və dəqiq tələbə nəticələrini əldə edir [72].

Eyni zamanda avtomatlaşdırılmış yoxlama və qiymətləndirmə, az kağız işi, tələbələrin akademik performansına və inkişafına dair ani məlumatın verilməsi, tələbələrin akademik performansının ani monitorinqi və s. qiymətləndirmədə daha az vaxt və təlim müddəti tələb edir. Onlayn qiymətləndirmələrin üstünlüklərindən biri də qiymətləndirmənin idarə edilməsi və təmin edilməsi prosesində daha az vaxt tələb etməsidir. Onlayn qiymətləndirmənin üstünlüklərini aşağıdakı kimi sıralamaq olar:

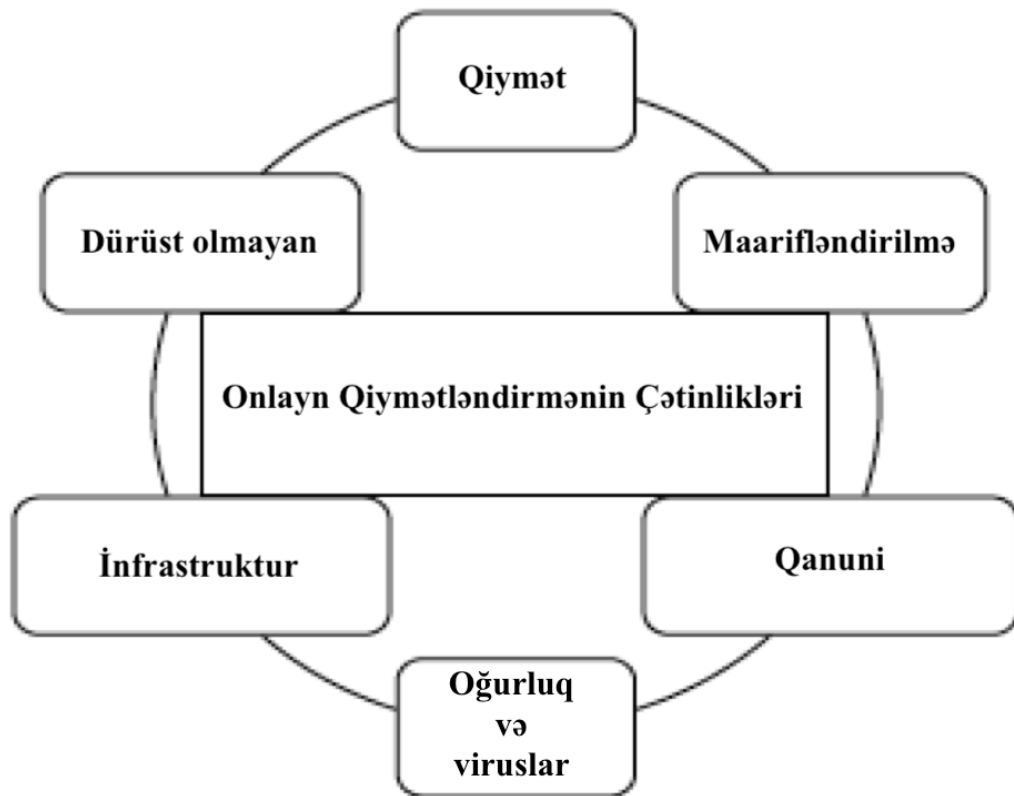
- onlayn qiymətləndirmə alətləri vaxt və pula qənaət edir;
- idarə etmək asandır;
- viktorinaya daxil olmaq üçün mobil telefonlardan, planşetlərdən, noutbuklardan və kompüterlərdən istifadə etmək olar;
- tələbələr onların rahatlığına uyğun olaraq cihaz seçə bilərlər;
- əsas tətbiqlərdən pulsuz istifadə edilir;
- müəllimlər qiymətləndirməni başa çatdırdıqdan dərhal sonra müvəffəqiyyət tablosunu yükləyə bilər və daha sonra istifadə üçün saxlaya bilər.

Bundan əlavə, onlayn qiymətləndirmə həm də ekoloji cəhətdən təmizdir. Qələm və kağız üzərində ənənəvi imtahanlar ətraf mühitə zərərli təsir göstərir. Kağızın bol sərfini, israfını nəzərə alaraq, təbii resursların istifadəsini minimuma endirmək üçün səy göstərilməlidir. İqlim dəyişikliyi probleminin həlli bizim əsas prioritetimiz olduğu bir dünyada onlayn imtahan sisteminin üstünlüklərindən biri ətraf mühitin əhəmiyyətli qorunmasıdır. Texnologiyanın inkişafı ilə aydın olur ki, təbiət artıq insan laqeydliyinin əsas ağırlığını öz üzərinə götürməməlidir. Kağız istehsalı üçün amansız ağac kəsilməsinin ətraf mühitə mənfi təsiri aydındır [35, s.2].

Onlayn qiymətləndirmənin əsas vəzifəsi ayrı-ayrı müəssisələr arasında xərclərin idarə edilməsi, lüzumsuz kütləvi istehsal sisteminə əsaslanan keçidin qarşısının alınması yollarını axtarmaqdır [36]. Onlayn qiymətləndirmələr texnologiyadan və internetdən tam asılı olduğundan, onlar qiymətləndirmə sisteminin proqram təminatının lisenziyalaşdırılması üçün yüksək xərclərə, çoxlu sayda serverlərə, kompüterlərə, yaxşı təlim keçmiş yardımçı işçilərə və böyük sahələrə səbəb ola bilərlər. Düzdür, biz ödənişsiz proqramlara da müraciət edə bilərik, əvvəlki fəsildə adlarını vurğuladığımız proqramlardan əlavə daha da çox pulsuz istifadə edə biləcəyimiz tətbiqlər vardır, ancaq tələbə sayı çox olduqda bəzən həmin proqramlar üçün ödəniş etmək tələb olunur [14]. Online qiymətləndirilmə nisbətən yeni olduğu üçün, adminlər müntəzəm olaraq yenilənməyi tələb edən texnoloji mexanizmlərdən, proqramlardan xəbərdar olmalıdır. Bundan əlavə müəllimlərin ixtisaslarının artırılması layihələri həyata keçirilməlidir ki, yeni proqramlardan daha asanlıqla, problemsiz şəkildə istifadə imkanlarını öyrənə bilsinlər. Eyni zamanda, tələbələrin də onlayn qiymətləndirmə strategiyaları ilə tanış olmaları üçün mütəmadi olaraq maarifləndirmə və təlim proqramları həyata keçirilməlidir. Müəllim və tələbələrin

sadəcə bir yox, bir neçə proqram və tətbiqdən xəbərdar və məlumatlı olmaları məsləhətdir [36, s.128].

Onlayn qiymətləndirmələrdə ən böyük problem hakerlər və viruslardan təhlükəsizlikdir. Bunun qarşısını yaxşı lisenziyalı antivirus proqram və Hacking-ə qarşı müdafiə sistemli investisiya ilə aradan qaldırmaq mümkündür. Təhlükəsizlik divarı (avadanlıq və ya proqram təminatı) server tərəfindən qəbul edilən və ötürülən sorğu və protokollara nəzarət edən bir sistemdir. Ən qiymətləndirmə sistemləri HTTP və ya, ideal olaraq, HTTPS (şifrəli) protokollara ehtiyac duyacaq, belə ki, təhlükəsizlik divarı FTP və e-poçt kimi digər protokollara girişi qadağan etmək üçün istifadə edilə bilər [27, s.30].

Digər məsələ müəlliflik hüquqları, şəkillər, video, səs, digər müəssisələrdən qiymətləndirmə materialları və s. şəklində yükənən və ya istifadə olunan hüquqi kontentdir. Online piratçılıq və plagiat şəklində akademik ədalətsizlik onlayn qiymətləndirmələrdə, xüsusilə yüksək qiymətləndirilmiş yekun onlayn testlərdə iştirak etmək üçün əhəmiyyətli bir problemdir. Tələbə şəxsiyyətinin təmin edilməsi böyük problemdir. Tələbələr üz-üzə cavab vermədikləri üçün, şəxsi məlumatlarla oynanılma ehtimalı yüksəkdir. Bu sahədə müəyyən addımlar atıla bilər ki, bu da kompüter

proqramları, videolar vasitəsilə yoxlamadan istifadə edərək, tələbə identifikasiyası, üz və göz tanınmasını təmin etmək üçün müəyyən bir giriş ID monitorinqinin təşkil olunmasıdır [29].

Bundan əlavə, mövcud vəziyyətdə onlayn qiymətləndirmə tamamilə texnologiyaya əsaslanır, bu da həmişə bütün qurumlar üçün əhatə oluna bilməyən böyük xərclərə gətirib çıxarır. Həmçinin onlayn qiymətləndirmələrin köməyi ilə bacarıq və emosional sahəni qiymətləndirmək çox çətindir. Hal-hazırda daha çox rast gəlinən çətinlikləri bu cür siyahı şəklində sıralamaq mümkündür:

- tədris, təlim və qiymətləndirmə onlayn rejimində İnternet bağlantısı həm müəllimlər, həm də tələbələr üçün ciddi problemdir;
- bu onlayn alətlərlə işləmək üçün təlimçilərin təcrübəsi yoxdur;
- bu alətlərin əsas pulsuz versiyasında tələbələrin məhdud sayda yerləşdirilməsi mümkündür və məhdud imkanlar mövcuddur;
- müəllimlər tələbələrə nəzarət edə bilməzlər;
- tələbələr bu cür vasitələrdən istifadə etməyi bilmədikləri üçün, onlar rahatlaşmaq üçün vaxt tələb edirlər.

Beləliklə, biz onlayn qiymətləndirmənin ən yaxşı hissələrindən istifadə edə bilərik və davamlı qiymətləndirmə, rəy və öyrənmə üçün onlayn qiymətləndirməyə müraciət edə bilərik. Onlayn qiymətləndirmədə vaxtın idarə edilməsi və təmin edilməsi həm səmərəli, həm də kəfiyyətli olur.

2.2. Onlayn qiymətləndirməni tətbiq edən proqramlar sistemi eksperimentin təşkili və onun nəticələri

Müasir dünyanın rəqəmsallaşdırılması pedaqoji qiymətləndirmə sahəsində innovasiya və yaradıcılığın təzahürü üçün bir çox imkanlar açır. Mövcud rəqəmsal alətlərin və bütün faydalı məlumatların geniş spektri sayəsində ali təhsildə tələbələrin təhsilinə kömək edən və qiymətləndirən texniki vasitələrin geniş spektrindən səmərəli istifadə etmək üçün böyük potensialın mövcudluğu mühüm bir şans və imkandır [77]. Onlayn qiymətləndirmənin mövcud pandemiya və digər hallarda oynadığı həlledici

rolu nəzərə alaraq, aşağıdakı elektron qiymətləndirmə üçün effektiv və faydası danılmaz şəkildə istifadə edilə biləcək müxtəlif vasitələr haqqında məlumat veriləcək.

Goformative öyrənmə nəticələrini yaxşılaşdırmaq və əməkdaşlığı inkişaf etdirməyə xidmət göstərən, müəllimlərin formativ və summativ qiymətləndirmə üçün müraciət etdikləri və üstünlük verdikləri bir proqramdır. Tələbələrin akademik inkişafını sürətləndirmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Sistemdə qeydiyyatdan keçməklə hesab yaradılır və sinif yaradılaraq tələbələrin adları sistemə yazılır. Qeydiyyat prosesi bitdikdən sonra artıq formativ və ya test tapşırığını hazırlamağa başlaya bilərik. İstənilən formatda həm açıq sual şəklində, həm də tələbələrin qarşısına seçim qoyaraq suallar tərtib edilə bilər. Eyni zamanda video, audio və şəkil də əlavə olunaraq sualları rəngarəng formada tərtib etmək mümkündür. Suallar hazır olduqdan sonra hər tələbə və ya şagird onun üçün individual olan istifadəçi adı və parolla proqrama daxil olaraq sualları cavablandırma bilər. Tələbələr suallara cavab verdikcə onların nəticələri faizlərlə göstərilir və bu da onların akademik göstəricilərinin standartlara uyğun olub olmadığını anlamağa kömək edir. Müəllim və şagird birbaşa cavabların səhv və düzliyünü yoxlaya bilər. Bu istənilən şəkildə həm faiz, həm də ayrı-ayrı sualların cavablarını yoxlamaqla mümkün ola bilər [77].

Flipgrid uzaqdan öyrənmə və qiymətləndirmə daha da asanlaşır. Flipgrid online müzakirəyə qoşulmaq, tələbə və ya şagirdlərin necə və nə öyrəndiklərini izləməyə imkan verən unikal funksiyalara malik online platformalardandır. Asanlıqla proqramda hesab yaradaraq, qrupa ad verərək, komanda iştirakçılarını email vasitəsilə, və ya sadəcə linki kopyalayıb istənilən platformada və yaxud da sosial şəbəkədə paylaşmaqla da yaradılmış mövzuya cavab verməkdə, müzakirəyə qoşulmağa dəvət etmək mümkündür. Müzakirə iştirakçıları bu müddət ərzində video çəkərək verilən suala cavablarını göndərə bilərlər. Əlavə olaraq şəkil və ya istənilən sənədi də göndərmək olar. Flipgrid, sinifdə müzakirə olunan mövzular üzrə qısa video müzakirələrini aparmaq üçün pulsuz və asan bir qiymətləndirmə yoludur. Müəllimlər, öyrənənlər əlaqə qurmaq və daha çox bildiklərini, öyrəndikləri təcrübələrini bölüşmək üçün məktəbdə və ya evdə Flipgrid-dən rahatlıqla istifadə edə bilərlər. Bu proqram qrup işlərinin müzakirəsi, proyekt nümayişi, kitab müzakirəsi, debatlar tədqiqat əsaslı

öyrənmə zamanı, araşdırmaların nümayişi üçün həm məktəbdə, həm də universitetdə istifadə oluna bilər. Bu platformadan formativ qiymətləndirmə üçün istifadə etmək istənilən müəllimin işini asanlaşdırır, həm də eyni zamanda şagirdlər üçün də maraqlı təcrübə və sevəcəkləri bir məşğuliyyətə çevrilir. Aşağıdakı qaydaları izləməklə hər kəs proqramda rahatlıqla qeydiyyatdan keçə və mövzu yarada bilər [100].

Bəhs edəcəyimiz növbəti səmərəli qiymətləndirmə proqramı *Padlet* adlanır. Bu müasir və zamanın tələblərinə cavab verən proqrama giriş çox sadədir. Əvvəlki proqramlarda da olduğu kimi, hesab yaratmağı unutmadan yeni mövzunu, ya da sualı əlavə edə bilərik. Bu həm məktəb, həm də universitetdə rahatlıqla tətbiq ediləcəyiniz müzakirə platformasıdır. Canlı, uzaq və hibrid təhsil mühit üçün əvəz olunmazdır, eyni zamanda öyrəncilər laptop, xrombuk və ya iPad vasitəsilə suallara cavab verə və müzakirənin bir parçası ola bilərlər. Tələbələr üçün aydın və sadə dildə yazılmış bu proqrama heç bir hesab, giriş və ya gündəlik oyun kodları lazım deyil, elə bütün bunlar da müəllim və tələbələrin işini asanlaşdırır. Formativ nəticələrinə bütün tələbələrinizin cavabları öyrənməyini gözləməyə heç ehtiyac da yoxdur, çünki siz onları yazdıqları anda hər şeyi görə bilərsiniz. Hibrid rejimdə, həm də sinifdə istifadə etməyi mümkün hala gətirən bu yenilikçi platformadan istifadə etmək hər kəsi məmnun edəcək. Sadə və intuitiv olduğu üçün hər kəs məhsuldarlığı artırmaq üçün belə bir proqramdan istifadə etməyə çalışır. Padletlə tanış olduqdan sonra bir kliklə mesajları əlavə edib, kopyalayıb, yapışdırıb və ya sürükləyib yerləşdirmək lazımdır, yadda saxlama düyməsini basmağa ehtiyac yoxdur, çünki dəyişikliklər avtomatik olaraq yadda saxlanılır. Hətta, sadə link mübadiləsi də tez əməkdaşlıq etməyə imkan yaradır. Bu proqram əlavə 42 dildə mövcuddur. Demək olar ki, bütün fayl növlərini dəstəkləyir. Faylları kompüterdən yükləməklə, telefonunuzdan foto və ya video çəkməklə internet bağlantısına keçib verilən suala cavab yazmaq, müzakirələrdə iştirak etmək mümkündür. Photoshop, Illustrator, Autocad və digər fayllardan şəkillər, sənədlər, videolar, musiqi və faylları yerləşdirmək olur. Youtube, Instagram, Vimeo, New York Times və 400 digər proqramlar daxil olmaqla, internetdən hər hansı bir proqramdan məzmun daxil etməyə də imkan yaradır. Çevik və universal olduğu üçün başqa proqramlarda axtarış aparmağa ehtiyac yoxdur. Qeydiyyatdan keçməklə, istənilən

mövzuda müzakirə başlatmaq və ya sual qoymaq mümkündür. Bunun üçün make a padlet başlığını seçmək kifayətdir. Bundan sonra tələbələri link paylaşımı və ya email vasitəsilə müzakirəyə dəvət etmək lazımdır. Tələbələr suallara cavab verdikdən sonra müzakirənin gətirdiyi səhifəni sənəd olaraq Excel və ya PDF kimi və ya şəkil formatında yadda saxlamaq, həmçinin çap etmək də mümkündür [99].

Təhsilin forma və məzmunu getdikcə dəyişir və inkişaf edir. *Book Creator* sinfinizə dəyişiklik gətirə biləcək proqramlardandır. Yaradıcı olmaq üçün mətn, şəkil, audio və videoları birləşdirmək kifayətdir. Bununla interaktiv hekayələr, rəqəmsal portfoliolar, tədqiqat jurnalları, şeir kitabları, elmi hesabatlar, təlimatlar, şəxsi kitab, komikslər və digər maraqlı hesabat nümunələri hazırlamaq mümkündür. Bütün qeyd olunanları hazırlamaq çox az vaxtınızı alacaqdır. Bu cür proqramdan tədqiqat əsaslı öyrənmə zamanı daha çox istifadə olunur, tələbələr araşdırma apardıqdan sonra ortaya çox maraqlı və möhtəşəm yekun iş çıxarırlar. Bu da onların proqramı və mövzunu necə və nə dərəcədə anladıqlarına bir sübutdur. Bütün dünyada müraciət olunan bu tətbiq universitet tələbələri tərəfindən dilin qiymətləndirilməsi, xüsusən də yazı, oxu və danışığın yoxlanılmasında istifadə olunur. Yuxarıda adı çəkilən bu proqram onlayn qiymətləndirmə zamanı istifadə oluna biləcək ən maraqlı və geniş imkanları olan tətbiqdır. Tablet, iPad və kompüterdə istifadəsi mümkün olan proqram tələbələrin bölmə və ya semestr ərzində öyrəndiklərini sübut etməyə, həmçinin yazı, oxu və danışdıqlarını da yoxlamaq üçün hərtərəfli şərait yaradır. Tələbələr tələb olunan mövzu barəsində birdən çox kitab yazı, şəkillər yükləyə, video yerləşdirə və səslərini kitabın hər səhifəsinə yazıb yerləşdirə bilərlər. Kitabı hazırladıqdan sonra PDF formatında yükləmək və ya linkini paylaşaraq onlayn şəkildə istənilən zaman əlçatan etmək mümkündür. Proqram istənilən vaxt kitabxanaya daxil olub dəyişikliklər etməyə imkan yaradır, edilən dəyişikliklər avtomatik olaraq yadda saxlanılır. Tələbələr bliklərini nümayiş etdirmək üçün yekun məhsul yaradaraq öyrəndiklərini həmyaşıdları və ya digər insanlarla bölüşmək üçün platformada təqdim edirlər. Bu resurslar dünyanın hər bir yerindən yüklənə bilər. Bütün dünyada orta hesabla bir ay ərzində Book Creator-da 2 milyondan çox kitab hazırlanır. Bu proqramda kitabxana yaradaraq, onun kodunu tələbələrlə bölüşərək əməkdaşlığa dəvət edə bilərsiniz [85].

Class Dojo əsasən onlayn təhsil üçün qurulmuş bir platformadır. Bu proqramdan nəinki online təhsil, həm də ənənəvi təhsil zamanı da istifadə oluna bilər. Bunun üçün hər bir imkan vardır. Proqram yeni fəaliyyətə başlayan müəllimlər üçün treyninqlər, hətta vebinarlar da təşkil edir və ətraflı professional inkişaf paketi təqdim edərək tətbiqin funksiyaları barədə onları məlumatlandırır. Hər kəsi harada olmasından asılı olmayaraq, tələbə və ailələri ilə əlaqədə qalmaq üçün lazım olan hər şey bu proqramda vardır. Proqramda mümkün ola bilən funksiyalar aşağıdakılardır:

- bütün universitet miqyasında distant təhsil (əlaqə saxlamaq və öyrənmək üçün lazım olan hər şey);
- şəxsi lentdə şəkillər, videolar, fayllar və mətn yeniləmələri, resurslar, videolar, kitablar və.s paylaşmaq;
- hadisələr, tədbirlər haqqında fayllar yaratmaq və avtomatik xatırlatmaları planlaşdırmaq mümkündür.

Bundan əlavə, paylaşılanlar dərhal 35-dən çox dildə tərcümə oluna bilər. Tələbələrin portfolio ilə paylaşa biləcəyi tapşırıqlar təyin etmək də mümkündür. Tələbələr şəkillər, videolar və mətn paylaşa bilər, evdən heç bir yerə getmədən cavab verə biləcəyi hər hansı bir cihaza daxil olur və tapşırıqları işləyərək göndərirlər. Müəllimlərsə portfolioya düşməzdən əvvəl postları təsdiqləməlidirlər. Yuxarıda qeyd olunanları həyata keçirmək üçün öncə proqramda qeydiyyatdan keçərək qrupu yaratmaq lazımdır. Daha sonra isə bizim üçün lazım olan məlumatları əlavə edərək fakültə və ya qrup yaradılır. Daha sonra tələbələri əlavə edə bilərik. Tələbələrin qoşulma üsulunu özümüz seçməliyik, 2 variantla qarşılaşa bilərik; sinif və evdən qoşulmaq üsulu. Sinif seçdiyimiz zaman bizə sinif kodu da təqdim oluna bilər. Və ya digər variantlar da təqdim edilir. Tələbə kimi proqrama daxil olduqdan sonra əsas məsələ qiymətləndirmə tapşırıqlarını paylaşmaq lazım gəlir. Portfolio hissəsində isə yeni tapşırıq yaratmağa başlaya bilərik. Yeni qiymətləndirmə tapşırığını qeyd edərkən istənilən və ya tələb olunan formatı (yəni şəkil, video, yazı və ya iş vərəqi də ola bilər) seçmək mümkündür, ancaq iş və ya test vərəqi yerləşdirmək üçün həmin tapşırığı yükləməyimiz tələb olunur. Bundan əlavə ən əsası instruksiyanı da qeyd etməklə, tapşırığı tələb olunduğu kimi, kimə və ya kimlərə verəcəyimiz də vacibdir, test bir

tələbəyə, bir neçə tələbəyə və ya bütün qrup üzvlərinə verilə bilər. Qiymətləndirməni post şəklində də paylaşmaq mümkündür. Bu zaman qiymətləndirməni bir neçə gün əvvəldən də yerləşdirərək Event (hadisə)-hissəsində qeyd etmək lazımdır, çünki həmin tarix gəldiyi zaman tələbələrə xəbərdarlıq edilir. Tələbənin qiymətləndirməni görmə şəkli bir qədər fərqlidir. Tapşırığın üzərinə gələrək yazmağa başlamaq olar. Save-yadda saxla düyməsini basaraq tapşırıq göndərilir. Müəllim tərəfində isə qiymətləndirməyə başlamaq olar. Qiymətləndirmə aparıldıqdan sonra tapşırıq geri göndərilə, ya da rəy yazılaraq qəbul oluna bilər. Bu proqram hər cür qiymətləndirmə növü üçün uyğundur. Həm şifahi nitq bacarıqlarını göndərilən video yazı ilə yoxlamaq, həm də yazı bacarıqlarını yazı sənədi vasitəsilə qiymətləndirmək mümkündür. Bu da həm onlayn, həm hibrid, həm də ənənəvi təhsil üçün uyğun bir tətbiq olduğunun sübutudur [101].

ePortfoliolar onlayn kurikulum və virtual öyrənmə mühitləri ilə sıx inteqrasiya etmək üçün innovativ dizaynla yaradılmış alətlərdir ki, onarı da bir çox platformalarda tapmaq mümkündür. Bu alət təlim nəticələrinin əldə olunmasını sübut etmək və summativ qiymətləndirilmənin nəticələrini tələbəyə çatdırmaq, həmçinin tələbənin semestr boyu gördüyü işlər, araşdırmalar və fərdi işlərin bir arada toplanmasına imkan verir. Təbii olaraq da tələbə bu platformaya istənilən ərazidən və istənilən zaman daxil olub öz işlərini yükləyə və ya müəyyən dəyişikliklər edə bilər. Bu cür ePortfolio yanaşması öyrənmə pedaqogikasına və qiymətləndirməyə müsbət mənada təsir göstərə bilər: məsələn, texnologiya öyrənənlərə ePortfolio məzmununun hamısını və ya bir hissəsini nəzarətçilər və həmyaşıdları ilə paylaşmağa imkan verir. Tələbələrin və müəllimlərin İnternet üzərindən müxtəlif yerlərdən ePortfoliolara daxil olmaq bacarığı həm də mürəkkəb təlim mühitlərində formativ qiymətləndirmə üçün qeyd və nailiyyətlərin sübutunu dəstəkləmək üçün əsas üstünlükdür [13, s.296].

ePortfoliolar “öyrənmə mərkəzlidir”; bu alət tələbəyə portfolionu istənilən şəxslərlə paylaşmağa icazə verir və bu da onu tələbənin şəxsi porfeilinə çevirir. ePortfolio “təkbaşına” istifadə edilə bilər, lakin bu, həm də onu idarə olunan təlim mühitinə inteqrasiya etmək üçün layihə məqsədli edir. Portfolio həm ClassDojo, həm də Seesaw platformasında daha asan və rahat istifadəyə malikdir. Hər iki proqram

dijital portfeil yaratmaqla həm şəkil, həm video, də PDF sənəd yükləməyə imkan yaradır [101].

Bütün dünyada ölkələr EdTech (online təlim, radio, televiziya və s.) istifadə edərək, COVID-19 pandemiyası zamanı uzaqdan öyrənmə zamanı müxtəlif onlayn təhsil proqramlarına və qiymətləndirmə tətbiqlərinə müraciət etmişlər [72]. Bu məlumatlar Dünya Bankının Edtech komandası tərəfindən COVID-19 pandemiyası səbəbindən ali təhsil müəssisələrinin bağlanması zamanı toplanılmış informasiya əsasında resurslara, təşəbbüslərə, proqramlara və tədbirlərə uyğun gəlir. Dünya Bankı, COVID-19 pandemiyası dövründə tələbələr üçün uzaq öyrənmə imkanları təmin etmək məqsədilə təhsil texnologiyalarının bütün növündən istifadə etməklə dəstək olmaq üçün dünyada onlarla ölkənin təhsil nazirlikləri ilə fəal əməkdaşlıq etmişdir.

Bu işə dəstək olaraq Dünya Bankı daxili verilənlər bazasında ölkələr üzrə yeni yanaşmaları kataloqlaşdırır. Müvafiq məlumatların hər kəsə faydalı ola bilməsi üçün verilənlər bazası çıxarışları bölüşülür. Əsasən istifadə olunmuş proqramlar siyahısında Moodle, LMC, Eduthek, Bhutan e-Learning program, Youtube kanalı, Moe website-1, Google classrooms və G Suite, Listos a Jugar, Bolivia Verifica portal, Office 365, Skype, Blackboard, Aptus, “UčíTelka”, Ville, Teams, Zoom, Ma classe à la maison (My class at home), The Diksha portal və e-Pathshala, The Darsak, Studii.md, Şimali Makedoniyada Eduino, uchi.ru, EBA, Microsoft Teams, Google Meet və digər onlayn platformalara müraciət olunmuşdur. Araşdırmaya əsasən onlayn qiymətləndirmə zamanı istifadə olunan 20 -dən yuxarı proqram və tətbiqlər siyahıya alınmışdır. Düzdür bu siyahı istənilən qədər uzaldıla bilər, ancaq sadalamaya daha çox istifadə olunanlar salınmışdır. Bu proqramlar Chatzy, AnswerGarden, Flipgrid, Backchannel Chat, Plickers, The Queue, Quizalize, Coggle, eSurvey Creator, Formative, Lino, Naiku, Pear Deck, Socrative, Quizlet, Remind, Remind, Sparkpost, Survey Planet, Typeform, VoiceThread, Zoho Survey, Kahoot-dur [26]. Xarici dövlətlər və Azərbaycan təcrübəsini onlayn qiymətləndirmə ilə əlaqədar müqayisə etməzdən öncə ilk olaraq, onlayn, məsafədən təhsilin bu ölkələrdəki tarixinə nəzər salmaq daha doğru olardı. Çünki heç bir dövlət məhz bu sahədəki inkişafa birdən-birə nail olmayıb.

Azərbaycanda distant təhsilin rəsmi yaranma tarixi «Təhsil haqqında» yeni Qanunun təsdiq edildiyi 19 iyun 2009-cu ildən hesablanır. «Təhsil haqqında» Qanunun 13-cü maddəsinə əsasən Azərbaycanda təhsil almanın 4 forması mövcuddur. Onlar əyani, qiyabi, distant (məsafədən) və sərbəst (eksternat) təhsil formalarıdır [2]. Distant təhsildə təhsil alanlar dərslərə telekommunikasiya vasitələrinin köməyi ilə qoşularaq, müəllimlə əlaqə qurur, sual verir və onları maraqlandıran məsələləri müzakirə edir. Məlumdur ki, dünyanı lərzəyə salan COVID-19 pandemiyası ilə əlaqədar olaraq, Azərbaycandakı təhsil müəssisələri 2020-ci ilin mart ayından etibarən bağlandı. Hazırlıq olmadan onlayn təhsilə keçid təbii ki, xeyli çətinliklər yaratdı. İnternetin zəif olması, kifayət qədər planşet və kompüterin olmaması, sistemin çox yüklənməsi distant təhsilə təsirsiz ötüşmədi [70].

Təhsil Nazirliyi proseslərə adekvat reaksiya verərək universitetlərə Teams MS proqramından istifadə edərək tədrisi qurmağa dair tövsiyə məktubu yolladı. Universitetlər Teams MS proqramından, qismən də Zoom, Whatsapp və digər sosial şəbəkələr vasitəsi ilə tədrisi qurmağa çalışdılar. Bir sıra telekanallarımızda nümayiş olunan «Dərs vaxtı», «Virtual məktəb» (virtual.edu.az), bütün dərslərin onlayn mövcud olduğu e-dərslik layihələri, şagirdlərin evdən imtahanlara hazırlaşması üçün www.otk.az internet sahifəsində pulsuz sınaq imtahanlarının təşkili həmin tədbirlər sırasındadır. Universitetlərin müəllim heyəti Youtube kanalına sayısız-hesabsız video mühazirələr yerləşdirdi ki, tələbələr tədrisdən geri qalmasın, materiallardan yararlanınsınlar ki, semestr sonunda verməli olacaqları imtahanlara hazırlaşsınlar. Lakin tələbələr distant formada «imtahan tapşırığı»nı yerinə yetirərək, qiymət aldılar. Əslində bu ənənəvi üsulla tədris zamanı tətbiq olunan bilet çəkilərək, kağız üzərində yazılan imtahan suallarının cavablandırılması formasından daha asan və rahat idi. Belə ki, az hazırlıqlı tələbə də bunun öhdəsindən gələ bilirdi. Sonradan Teams proqramı üzərindən aparılan imtahan sessiyası daha ədalətli göründü. Belə ki, bu tələbələrin intellekt səviyyəsinin ölçülməsinə, materialların necə mənimsəməsinə yönəlmişdi. Bir sözlə, ölkədəki onlayn, distant təhsil müəyyən bir inkişaf yolu keçir və keçməkdədir desək, yanılmarıq. Hətta öz təcrübəsini sinif otaqlarında deyil, virtual olaraq yaradılmış sinif otaqlarında keçən qruplarımız da oldu [1].

Təhsil proqramlarının mənimsənilməsinin təmin edilməsi məqsədilə Təhsil Nazirliyinin tövsiyəsinə uyğun olaraq, ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrində müxtəlif onlayn platformalar üzərindən təşkil olunan dərslərə bugünədək 100 mindən artıq tələbə və professor-müəllim heyəti qoşulmuşdur. Ali təhsil müəssisələrinə Təhsil Nazirliyinin təqdim etdiyi "MS Teams" platformasından ödənişsiz istifadə imkanı yaradılmışdır və onlara texniki dəstək göstərilməkdədir. Bununla yanaşı, tədris prosesinin məsafədən təşkili zamanı ali təhsil müəssisələrinin özlərinin daxili tədrisin elektron idarəedilməsi sistemi, Stanford Universitetinin "Coursera for Campus" proqramı (UNEC, BANM), "Blackboard Collaborate" proqramı (ADA), KOICA şirkətinin sistemi (AzTU), "ZOOM" və "Moodle", "Google classroom" və digər proqramların imkanlarından geniş istifadə olunub. Online dərslərdə müəyyən səbəblərdən iştirak edə bilməyən tələbələrə mühazirələrin videoyazısını izləmək imkanları da yaradılmışdır. Sadalanan proqramlar dərsləri məsafədən təşkil etməklə yanaşı, həm də tələbələr üçün zəruri olan mühazirələri, sillabusları, təqdimatları, sərbəst işlərin mövzularını, imtahan suallarını və digər tədris materiallarını həmin sistemdə yerləşdirməyə imkan verir [1].

Koronavirus pandemiyasının təsirlərinin minimuma endirilməsi məqsədilə Nazirlər Kabinetinin "Sosial baxımdan həssas əhali qrupuna aid edilən ailələrin üzvü olan tələbələrin təhsil haqqı xərclərinin ödənilməsi barədə" 13 aprel 2020-ci il tarixli qərarı imzalanmışdır. Həssas əhali qrupuna ünvanlı dövlət sosial yardımını alanlar; hər iki valideyni (tək valideyni olduqda isə həmin şəxs) və ya qanuni nümayəndələri aşağıdakı kateqoriyaların hər hansı birinə aid olanlar: I və II dərəcə əlilliyi olan şəxslər; işsiz kimi qeydiyyatda olanlar; yaşa görə əmək pensiyaçıları; yaşa görə sosial müavinət alanlar aid edilmişdir. Qərar ali, orta ixtisas və peşə təhsili müəssisələrində təhsil alan tələbələrə əhatə etmişdir. Qeyd edilən kateqoriyalardan olan tələbələrin təhsil haqqı xərcinin 50 faizi 2019-2020-ci ilin yaz semestri üzrə, 50 faizi isə 2020-2021-ci tədris ilinin payız semestri üzrə elektron qaydada dövlət büdcəsi hesabına ödənilməsi nəzərdə tutulurdu. Tələbələrin təhsil haqqı xərclərinin dövlət tərəfindən ödənilməsi üçün 40 milyon manat məbləğində vəsait nəzərdə tutulmuşdur[3]. Təhsil Nazirliyi tərəfindən bu məqsədlə yaradılmış e-telebe.edu.az elektron portalı üzərindən artıq 20 mindən çox tələbə

qeydiyyatdan keçərək sənədlərini təqdim etmişdir və bu gün sosial həssas qrupdan olan 17 min tələbə dövlət hesabına oxuyur ki, onların təhsil xərcləri üçün cari ildə 39.9 milyon manat vəsait nəzərdə tutulmuşdur [4].

“Microsoft” şirkətinin yaradıcısı Bill Qeytsin “Vaxt gələcək universitetlər internetlə rəqabət apara bilməyəcəklər” deyimi real həyatda öz əksini tapmaqdadır. Bu gün bir sıra ölkələrdə virtual universitetlər var ki, yüz minlərlə tələbəyə dərs verir. Məsələn, Böyük Britaniyada “Açıq Universitet” (Open University), Avropada tanınmış distant təhsil mərkəzlərindən sayılan İspaniya Milli Distant Təhsil Universiteti, ABŞ-ın Pensilvaniya Universiteti, Türkiyənin Anadolu Universiteti məsafəli təhsil proqramını həyata keçirir.

İnternetin kəşfi və inkişafı ilə yeni eraya qədəm qoyan təhsil sisteminin bir forması kimi distant təhsil ilk dəfə 1800-cü illərdə Amerikada poçt vasitəsilə tətbiq edilib. 1989-cu ildə Arizonadakı Finiks universiteti ilk dəfə olaraq bakalavr və magistr dərəcələri üçün onlayn proqramlar təklif edir. 1993-cü ildə isə Linkoln adına Nebraska universiteti təhsil menecerliyi (Educational leadership and Higher education) ixtisasında onlayn aspirantura açır. Onlayn təhsilə populyarlıq isə 2010-cu ilin əvvəllərində gəldi. 2011-ci ildə Stanford universiteti 450000 insanın yazıldığı kompüter elmləri ilə bağlı üç onlayn kurs açır. Başlanğıcda təhsil proqramını təkmilləşdirməyin müasir metodu kimi meydana çıxan distant təhsil proqramı, xüsusilə pandemiyanın yayıldığı indiki zamanda təhsildə fasiləsizliyi təmin etməyin yeganə çıxış yolu kimi bütün dünyanın diqqət mərkəzindədir [10].

Hal-hazırda MOOC- un (Massive Open Online Courses) 2020-ci il üçün onlayn tədris aparan təşkilat və təhsilalanların sayının açıqlandığı cədvəl tərtib edilib[72].

	Tələbə sayı	Kurslar	Mikrokreditlər	Dərəcələr
Coursera	76 million	4,600 ³	610	25
edX	35 million	3,100	385	13
FutureLearn	14 million	1,160	86	28
Swayam	16 million	1,130	0	0

Belə proqramların işləmə mexanizmi ondan ibarətdir ki, tələbə əvvəlcədən proqramdan qeydiyyatdan keçir, imtahan günü isə artıq bu proqram açıq olur. Tələbənin interfeysini nəzarətçi görür, onun şəxsiyyət vəsiqəsi və kamera vasitəsilə alınan görüntüsünü müqayisə edir, sonra imtahana buraxır. İmtahan ərzində əgər şübhəli hal qeydə alınarsa, onda nəzarətçinin bu imtahanı dayandırmaq səlahiyyəti var.

Qərbi Corciya Universitetinin 2008-ci ildə onlayn jurnalında dərc olunan araşdırmaya əsasən öyrənirik ki, Pensilvaniya Universitetində üç onlayn proqram üzrə qiymətləndirmədə müxtəlif metodlardan istifadə edilib [11]. Onlarla tanış olaq:

1. Davam edən: formativ qiymətləndirmə (Ongoing Assessment: Formative Assessment) [12, s.232].

“Concord Consortium”-a (2002) görə, şagirdin nailiyyətini ölçmək üçün bir ənənəvi testin istifadəsi monitoring edilən sınıfdə təsirli və səmərəli ola bilər. Bununla birlikdə, onlayn qiymətləndirmə "davamlı bir proses" olmalıdır. Məsələn, “Concord Consortium” müəllimlərə qiymətləndirmə aparmaq üçün tələbələrin onlayn müzakirə qruplarında iştirakının təmin olunmasını tövsiyə etdi.

2. Özünü qiymətləndirmə (Self Assessment).

Son on ildə ali təhsildə özünü qiymətləndirməyə maraq artmışdır (Boud, 1995; Falchikov, 2005). Məsələn, Boud (2000, 151) ömürboyu öyrənmə bacarıqlarının inkişafında bu qiymətləndirməni müdafiə edir, qiymətləndirənlərin (müəllimlərin) buna imkan yaratmasına məsləhətlər verir. Sadler (1998) isə formativ qiymətləndirmənin məqsədə uyğun olduğunu müdafiə edir [37, s.6]. Tələbələr özlərini qiymətləndirmə bacarıqları ilə tədricən tanış etməyin vacibliyi ilə də müəllimlər razılaşırlar.

Hesab edilir ki, bu cür qiymətləndirmə onlayn-distant təhsilin əsas komponenti olmalıdır. Bəzi müəllimlər tələbənin nailiyyət səviyyəsini yalnız özləri qiymətləndirmək istəyirlər. Bununla belə Robles və başqaları tələbələrin öz nailiyyətlərini özləri ölçə bildikləri üçün öz öyrənmələrinin qiymətləndirilməsində iştirak etmələrinin çox əhəmiyyətli olacağına inanırlar. Məsələn, tələbələr mövcud bilik səviyyələrini müəyyən etmək üçün əvvəlcədən testlərdən (kurs öncəsi testlər) keçərək dərhal rəy ala bilirlər. Ön testlər vasitəsi ilə tələbələr onlayn kurslara başlamazdan əvvəl mövcud bilik səviyyələrini öyrənə, uyğun kursları seçə və kursları bitirdikdən sonra uğurlarını

ölçmək üçün yenidən imtahan verə bilərlər. Bu ön testlər onlara təlim məqsədlərini daha aydın görməyə imkan verə bilər [39].

Özünü qiymətləndirmənin və özünü tənzimləmənin əsas prinsipi tələbələrin həm işlərinə tətbiq olunan standartların/meyarların müəyyən edilməsində, həm də işlərinin bu standartlarla necə əlaqəli olduğuna dair mühakimə yürütməkdən ibarətdir (Boud, 1986 və 2000). Beləliklə, yuxarıda göstərilən 1-ci Prinsip (məqsədlərin, meyarların və standartların aydınlaşdırılması) 2-ci Prinsipin (özünüqiymətləndirmə) effektiv həyata keçirilməsi üçün ilkin şərt kimi baxıla bilər. Onlayn kontekstdə özünü qiymətləndirməni təşkil etməyin bir çox yolu var və bu prosesi dəstəkləmək üçün bir çox proqramlar mövcuddur [39]. Bununla belə, ən çox yayılmış istifadə edilə bilən onlayn vasitələr testlər və kuizlərdir ki, tələbələrin mövzu və ya təhsil sahəsi haqqındakı anlayışlarını qiymətləndirmək üçün hər mənada əlverişlidir (Bull və McKenna, 2004). Onlayn testlərdə iştirak edən tələbələr, adətən, səviyyələri haqqında dərhal müəyyən rəy alırlar, bu da ümumi test balı və ya avtomatik olaraq çatdırılan rəy kimi şərh oluna bilər. Baxmayaraq ki, bu cür testlər müəyyən dərəcədə özünü qiymətləndirməni təmin edir, ancaq bu üsullarla bağlı müəyyən məhdudiyyətlər var. Birincisi və ən əsası, tələbələr adətən onlayn testlər üçün məqsəd və ya standartların müəyyən edilməsində heç bir rol oynamır və buna görə də test sualını və ya onun məqsədini aydınlaşdırmaq mümkün deyil [49]. İkincisi, təqdim olunan rəy ümumiyyətlə məhduddur və əvvəlcədən müəyyən edilmiş standart şərhəndən ibarətdir. Buna görə də rəyin fərdiləşdirilməsi üçün imkanlar məhduddur, yəni tələbənin zəif olan sahələrini və nəyin üzərində işləmək lazım olduğunu bildiren şəxsə istiqamətlənmiş şərhlər yoxdur [46]. Üçüncüsü, bir çox tədqiqatçılar çox seçimli sualların onlayn obyektiv testlər üçün ümumi formatının olduğunu vurğulayır, bundan əlavə koqnitiv öyrənmə və digər qabiliyyətləri ölçmək imkanına malik deyil (Cox, 1976; Johnstone and Ambusaidi, 2000).

Tədqiqatlar göstərir ki, tələbələr onlayn testləri faydalı hesab edirlər, çünki testlər onların anlama səviyyəsini yoxlamaqda və tez-tez təkrar edə biləcəkləri və bacarıqların mənimsənilməsini artırmaqda mühüm rol oynayır. Bundan əlavə, onlayn testlər daha çox tələbə yönümlüdür [57]. Tələbələr sərbəst şəkildə proqramlardan istifadə edərək

testlərdən keçə bilirlər. Özünü qiymətləndirməyə üçüncü yanaşma işi tapşırığın bir hissəsi kimi qiymətləndirməyə imkan verir. Onlayn mühit tapşırığı idarə etməyi asanlaşdırır (Davies, 2003). Bir-birinin işini qiymətləndirmək və şərh etmək üçün müvafiq yanaşma imkanlarını təmin edir. Onlayn qiymətləndirmə həmyaşd potensial standartlarına qarşı obyektiv mühakimə yürütmək üçün lazım olan bacarıqları inkişaf etdirməyə kömək edir, öz işinin düzgün tənzimlənməsinə tətbiq edildikdə tez-tez idarə olunan bacarıqların önə çıxarılmasına təkan verir (Gibbs, 1999) [28].

3. Qrup və cütlərin qiymətləndirilməsi (Team Assessment and Peer Assessment).

Bu da onlayn qiymətləndirmədə mühüm üsullardan hesab edilir. Bu zaman tələbələr həm özləri, həm də bir -birinin öyrənməsindən məsuldur. Biri başqalarının müvəffəqiyyətli olmasına kömək edir. "Freeman və McKenzie'ye görə, buna baxmayaraq, bir çox tələbə komandalarda öyrənməyin dəyərini hiss etsələr də, komanda üzvlərinin qeyri-bərabər töhfələrə görə eyni dərəcədə mükafatlandırıldığı təqdirdə komanda qiymətləndirməsini "ədalətli qiymətləndirmə metodu" hesab etmirlər. Beləliklə, şagirdlərin qrup işlərindəki fəallıqlarını artırmaq üçün komandanın qiymətləndirməsinin ədalətliliyini artırmaq vacibdir [39].

4. Əsl qiymətləndirmə (Authentic Assessment).

Tələbə nailiyyətlərini birbaşa ölçmək lazım gəldikdə, dolayısı test tapşırıqları əvəzinə layiqli intellektual tapşırıqlar tərtib etmək lazımdır.

Meyen və digərləri elektron portfeilləri, onlayn distant təhsil mühitində ən yaxşı qiymətləndirmə növü kimi təklif etmişdir. Bu elektron portfeillər tələbə nailiyyətlərini izləyə və yalnız formativ qiymətləndirməni deyil, həm də summativ qiymətləndirməni asanlaşdırma bilər. Xüsusilə də bunun vasitəsi ilə formativ qiymətləndirmə düzgün rəy verməklə şagirdin öyrənmə prosesinin güclü və zəif tərəflərini müəyyən etməyə xidmət edə bilər [57, s.320].

Onlayn qiymətləndirmə, daha dəqiq desək, imtahanlar haqqında yazarkən proktorinq barədə də qeyd etməyi lazım bilir. Bəs proktorinq nədir? Aldatmadıqlarını yoxlamaq üçün imtahan verən insanları izləmək prosesidir. Sözsüz ki, bu gedişəti izləyən, və ya izləyənlər var. Bunun əsasən iki növü var: aktiv və passiv [30, s.315].

Aktiv proktoring canlı nəzarətçinin iştirakı ilə həyata keçirilir. Burada video izləmə kameralarından da istifadə oluna bilər. Bu zaman bir nəzarətçi kameraların köməyi ilə bir neçə imtahan verəni izləyə bilər. Passiv proktoring isə daha çox proqramlar vasitəsilə həyata keçirilir. Belə proqramlara ProctorU, Mettl Online Assessment, ProctorExam, Pearson VUE, eləcə də ProctorEdu-nu misal olaraq göstərmək olar. Proktoringdə əsas məqsəd imtahan prosesinin şəffaflığını qorumaqdır. Əslində bir çox online imtahanları, və ya qiymətləndirməni həyata keçirən təşkilatlar var ki, buna o qədər də əhəmiyyət vermir, lakin nüfuzlu universitetlər, onlara olan inamın itməməsi, eləcə də brendin qorunması üçün proktoringdən istifadə edirlər [36, s.128].

Onlayn öyrənmədə nitq bacarıqlarının həqiqi qiymətləndirilməsində ehtiyacların təhlili ilə məşğul olan fəaliyyətlər birincidir, Zaim və Zul Amri (2017) və Ulhasanah (2019) -a görə nitq bacarıqlarında istifadə edilən orijinal qiymətləndirmə forması, şifahi müsahibələr, hekayələr, şəkillər əsasında müzakirə, rol oyunu, şifahi hesabatlar, video kliplər, məlumat xarakterli hesabatlar, debatlar və radio yayımı tapşırıqları ola bilər [57, s.318].

İkincisi, onlayn öyrənmədə nitq bacarıqlarının autentik qiymətləndirilməsi xüsusiyyətləri Zaim və Mukhayara (2017) görə dörd əsas xüsusiyyətə malikdir, yəni sadə və kontekstli, kommunikativ, aydın rubrikli və davamlı olaraq həyata keçirilir[54]. Üçüncüsü, nitq qabiliyyəti onlayn öyrənmədə orijinal qiymətləndirmədə yoxlanılır. Baleghizadeh et al (2014) görə, nitq bacarıqlarında yoxlanılan səriştələrə anlama, səlis danışmaq, lüğət və qrammatika da daxildir [54]. Yuxarıdakı ehtiyac təhlilinin bir neçə aspektindən çıxış edərək, təlim məqsədlərinə nail olmaq üçün müəllimlərdən və tələbələrdən məlumat toplamaq prosesi həyata keçirilə bilər [58, s.32].

Danışmaq bacarıqlarını qiymətləndirməyin yolu müəllimlərin hazırlamalı olduğu bəzi vacib məqamlara əsaslanır. Birincisi, onlar tələbələr üçün mümkün qədər uyğun olan orijinal qiymətləndirmə və təlim məqsədlərini formalaşdırma bilməlidirlər [57, s.319]. Orijinal qiymətləndirmənin planlaşdırılmasında və layihələndirilməsində aşağıdakı səkkiz addım vacibdir:

- 1) komandanın qurulması; 2) orijinal qiymətləndirmənin məqsədinin müəyyən edilməsi; 3) hədəfin qoyulması; 4) orijinal qiymətləndirmənin peşəkar inkişafının

qiymətləndirilməsi; 5) ilkin qiymətləndirmənin nümunələrinin toplanması; 6) mövcud ilkin qiymətləndirmənin uyğunlaşdırılması və ya yenisinin hazırlanması; 7) qiymətləndirmənin sınaqdan keçirilməsi və 8) qiymətləndirmənin nəzərdən keçirilməsi.

Qiymətləndirmənin həyata keçirilməsində hökumət tərəfindən təşviq edilən performans, portfeil və layihə tapşırığı kimi tətbiq edilə bilən bəzi fəaliyyətlər növləri də var. Nəhayət, nitq qiymətləndirməsinin nəticəsi rəy bildirmək və sonrakı mərhələlər üçün əsas olmalıdır. Bu sahədə danışıqın qiymətləndirməsinin dizaynı onlayn dizayna çevrilməlidir. Məsələn, nağıl danışmaq kimi performans təcrübəsi olduqda, müəllim hər bir təlimatın nümunəsini, materialını və izahını verməlidir. Əvvəllər onların fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi konsepsiyası sinif qarşısında öz dostlarına nəyisə göstərmək və ya nümayiş etdirməkdirsə, indi onlar bunu fərqli hazırlıq tələb edən onlayn sinifdə təqdim etməlidirlər və bu, onlara kömək etmək üçün müəllimin roludur. Qiymətləndirmənin ədalətli şəkildə aparılmasını təmin etmək üçün digər müəllimlər də cəlb oluna bilər [55, s.153].

Müəllimdən tələb olunan ilk aspekt nitq qiymətləndirməsinin planlaşdırmaqdır, onlar adətən tələbələrin nitq bacarıqlarını qiymətləndirmək üçün öz kurikulumlarında qurulmuş müntəzəm dizaynlarından istifadə edirlər. Bununla belə, kurikulumda onlara onlayn danışmaq qiymətləndirməsi təmin edilmədikdə, onlar mövcud vəziyyətə uyğunlaşaraq öz dizaynlarını tərtib etməlidirlər. Hoelzel əsasında onlayn qiymətləndirmənin hazırlanması 8 mərhələdən ibarətdir, lakin müəllimlər 8 mərhələdən yalnız 6-nı tətbiq edirlər, bunlar:

- 2) autentik qiymətləndirmənin məqsədinin müəyyən edilməsi;
- 3) məqsədlərin dəqiqləşdirilməsi;
- 4) orijinal qiymətləndirmə üzrə peşəkar inkişafın aparılması;
- 5) orijinal qiymətləndirmə nümunələrinin toplanması,
- 6) mövcud orijinal qiymətləndirmənin uyğunlaşdırılması və ya yenisinin hazırlanması;
- 7) qiymətləndirmənin sınaqdan keçirilməsi (Hoelzel və başqaları, 1993);
- 8-ci isə keçirilmiş qiymətləndirməni nəzərdən keçirməkdir.

Müəllimlər onlayn qiymətləndirmə üsullarını nəzərdən keçirə, videozəng kimi öz platformalarından istifadə edə bilirlər. Ancaq bu platforma performans və ya təqdimat üçün effektiv deyil, çünki bəzən bir tələbə sadəcə olaraq digər tələbənin diqqətini yayındırır. Belə ki, müəllimlər daha aydın səs və görüntü yaratmaq üçün onu video təqdimata çevirməklə yanaşı, həm də gələcək dərslər üçün nümunə kimi müəllimin sənədinə əlavə edirlər [57, s.320].

Planlaşdırma mərhələsində müəllimlər performans qiymətləndirməyə kömək etmək üçün rubrik qiymətləndirilməsini tərtib edirlər, rubriklər adətən müəllimlər tərəfindən hazırlanır, lakin onlayn vəziyyətə görə onlar rubriki dəyişdirir və səsin nə qədər aydın olduğu və bəzi məqamları əlavə edirlər. Qrammatika, səliss danışıq, tələffüz və lüğət əlavə edilənlər sırasındadır.

Müəllim tələbələrin nitq bacarıqlarını qiymətləndirmək üçün Təqdimat və Müsahibələrdən istifadə edə bilər. Adətən bu cür qiymətləndirmələr bölmənin sonunda hazırlanır, imtahan kimi öyrənilənlərin hamısını özündə əks etdirən və hədəf dildən istifadə edərək dram, oyun və ya təqdimat zamanı tətbiq olunur.

Tələbələr qiymətləndirməyə başlamazdan əvvəl müəllim bir neçə nümunə göstərir. Bundan əlavə, müəllim təqdimat zamanı həmişə hədəf dilini vurğulayır və tələbələrin fikri başa düşdüyünü hiss edənə qədər təkrar edir. Müəllim səhvi aradan qaldırmaq üçün ümumi səhv tələffüz olunan söz və ya qrammatikadan da misal çəkir.

Danışıq üçün qiymətləndirmə növü performans layihəsinə nəzər salmaq olar. Vaxt məhdudluğu və tələbələrin onlayn sinifdə bütün performansını bir-bir yerinə yetirə bilmələri mümkün olmadığına görə, məlumatı təkrar danışmaq və problemin həlli üçün 2-3 dəqiqəlik video çəkərək verilən mövzu ətrafında danışaraq tələb olunan performansını göstərmək mümkündür. Müəllimlər videozəngdən də istifadə edə bilirlər, ancaq əsas məqsəd videonu saxlamaq və növbəti dərs üçün orijinal material kimi istifadə etməkdən ibarətdir. Tələbələrin bal toplamaq üçün istifadə edilən qiymətləndirmə rubriki oflayn rubriklə eynidir. Analitik rubrikin tələffüz, intonasiya, səlisslik və dəqiqlik kimi aspektləri var. Bunlar məhsuldar bacarıqların təmsilçiləri kimi sənətin göstəriciləridir [57, s.320].

Əvvəlki tədqiqatlar göstərir ki, müəllimlər tərəfindən verilən onlayn tapşırıq vasitəsilə tələbələrin nitq bacarıqlarını ölçmək mümkündür, bu tapşırıqda tələbələr özləri videonu çəkərək müəllimlərin izləməsi üçün YouTube-a yükləyirlər (Hamilton, 2010; Koesoemah, 2019). YouTube vasitəsilə tələbələrin lentə aldığı videoya baxdıqdan sonra müəllim mövcud rubrikdən istifadə edərək tələbələrin nitq bacarıqlarını qiymətləndirir. Onlayn nitq qiymətləndirməsi ənənəvi qiymətləndirməyə bənzəyir, çünki müəllimlər qiymətləndirmə rubriklərindən istifadə edirlər. Fərq yalnız ünsiyyət üçün istifadə olunan platformalardadır, çünki nitq fəaliyyəti birbaşa ənənəvi sinif otağında həyata keçirilə bilər, onlayn kurslarda isə tələbələr onu web 2.0 texnologiyaları vasitəsilə yükləməlidirlər [30, s.317].

Web 2.0 texnologiyalarına yüklənmiş video vasitəsilə müəyyən edilmiş rubrikdən istifadə etməklə tələbələrin nitq bacarıqlarının qiymətləndirilməsi üzrə müəllimlərin təcrübəsinin araşdırılması ilə bağlı tədqiqatlar hələ də məhduddur. Bu tədqiqat aşağıdakı suallara əsaslanaraq tədqiqat aparmaqla boşluğu doldurmaq məqsədi daşıyır [27]. Rubrik tələbələrin nitq bacarıqlarının müxtəlif aspektlərini qiymətləndirən bir neçə bacarıqdan ibarət ola bilər:

1. Mövzu seçimi: Tələbə auditoriyaya və vəziyyətə uyğun mövzu seçir.

2. Köməkçi materiallar: Tələbə inandırıcı dəstəkləyici materialları tapır, sintez edir və istifadə edir.

3. Nəticə: Tələbə tezisi gücləndirən nəticə çıxarır.

Söz seçimi: Tələbə sözlərin diqqətli seçimini nümayiş etdirir.

4. Səs ifadəsi: Tələbə auditoriyanı cəlb etmək üçün səs ifadəsindən səmərəli istifadə edir.

5. Auditoriyaya uyğunlaşır: Tələbə təqdimatı auditoriyaya uğurla uyğunlaşdırır.

Vizual vəsaitlər: Tələbə əyani vəsaitlərdən məharətlə istifadə edir.

Effektiv inandırma: Tələbə mötəbər sübut və əsaslandırma ilə təsirli inandırıcı mesaj qurur.

Onlayn dərslər zamanı rəy bildirmək iki yolla həyata keçirilə bilər: videokonfrans vasitəsilə və tələbələrə mesaj göndərməklə. Tələbələrin hamısı təqdimatını bitirdikdən sonra müəllim tələbələrə rəyini bildirir və əsasən onların tələffüzü və qrammatikasına

diqqət yetirir. Müəllimin tətbiq etdiyi rəy bildirməyin üç yolu var: səhv tələffüz olunan sözü yazmaq, səhvləri müəyyən etmək, anlamı yoxlamaq üçün suallar. Rəy bildirmənin bu üç üsulunu nəzərdən keçirərək belə nəticəyə gəlmək olar ki, bütün müəllimlər iki qarşılıqlı əlaqə yolu ilə rəy verirlər. Adətən, rəy yalnız birtərəfli qarşılıqlı əlaqədə olduqda, müəllim tələbələrin əvvəllər hansı səhvlərə yol verdiklərini həqiqətən anladıklarını təxmin edə bilməz. Bu tədqiqatda iştirak edən bütün müəllimlər tələbələrinə rəy bildirərkən həmişə CCQ (Concept Checking Questions) tətbiq edirlər. CCQ onlara cavabı dərhal bildirmək əvəzinə, tələbələrə müəllimlərin izahatları ilə bağlı xatirələrini xatırlamağa kömək edir ki, onlar müəllimlər onlara rəy bildirdikdə konsepsiyaları daha aydın başa düşsünlər.

Danışığı qiymətləndirməsinin aparılması mümkünlüyündən sonra bütün tərəflərin hazırlığı müşahidə edilməlidir; universitetlər, müəllimlər, tələbələr, tədris materialı. Qiymətləndirmə, həmçinin bacarıqları təkmilləşdirmək üçün tələbələrin davranışları və intellektləri ilə bağlı rəy tələb edir [38].

Dinləmənin qiymətləndirilməsi tələbələrin başa düşmələrini və ya ünsiyyət qurma bacarıqlarını müəyyən etmək üçün əla üsuldur. Bundan əlavə, tələbələrin dinləmə qiymətləndirmələrində necə çıxış etmələri müəllimə dərslər planlarını necə təkmilləşdirməyə və tələbələrin ehtiyaclarını daha yaxından həll etməyə kömək edə bilər. Dinləmə fəaliyyətləri xarici dili hələ tam başa düşə bilməyən yeni başlayanlar üçün xüsusilə çətin ola bilər. Bu səbəbdən TPR metodu onların dinləmə qabiliyyətini yoxlamaq üçün əla bir yoldur, çünki bu, tələbələrdən hər hansı bir dil yaratmağı tələb etmir. Bunu isə aşağıdakı kimi etmək mümkündür:

- Dinləmə öncəsi fəaliyyət: Müəllim sinifdə öyrədilmiş feillərin şəkillərini göstərir. Həm müəllim, həm də tələbələr hər bir feil üçün uyğun hərəkətlər edirlər.
- Dinləmə müddətində: Müəllim hər bir feili səsləndirir. Tələbələr səslənən hər bir feili təqlid edirlər.
- Dinləmə sonrası fəaliyyət: Müəllim bütün vizual materialları götürür və yalnız hər bir hərəkəti səsləndirir. Tələbələr qeyd olunan hərəkəti təqlid edirlər. Bu baş verərkən müəllim tələbələrin hər bir feili düzgün təqlid etməsinə əmin olmaq üçün qeydlər etməlidir [97].

Daha yuxarı bilik səviyyəsinə malik olan tələbələr məntiqi ardıcılıqla şəkilləri düzürlər. Bütün bu fəaliyyət eşitdiklərinə əsasən tərtib olunur. Bu, evdəki otaqlar, bədən hissələri, yeməklər və ya vizual şəkildə təmsil oluna bilən hər hansı digər lüğəti qiymətləndirmək üçün əla fəaliyyətdir.

Yazı işləri də tələbələrin, yəni öyrənənlərin biliyinin qiymətləndirilməsi üçün bir vasitədir. Yazı işləri əsasən müxtəlif növ esselərdən ibarətdir ki, bunlar da təsviredici, analitik (mövcud olana aid fikir bildirmək), nağıl etmə (hər hansı bir hadisənin nəqli) və inandırıcı esse növləridir ki, bunların qiymətləndirilməsi də xüsusi rubriklər əsasında aparılır. Öyrənənlərin biliyinin qiymətləndirilməsində vacib vasitələrdən biri kimi kollokviumlardan istifadə edilir. Kollokviumların tərtib edilməsi üçün dəqiq mexanizmlərin işlənilib hazırlanması önəmlidir.

Sərbəst işlərə gəldikdə, onlar tələbənin, yəni öyrənənin yaradıcılıq işi kimi qiymətləndirilir. Sərbəst işlər müəyyən mövzu üzrə analitik yazılar, kiçik tədqiqat işləri və ya təqdimatlar şəklində ola bilər. Bu işlərin hər birinin formatı ilə tələbə qabaqcadan tanış edilməlidir. İmtahanlar hər bir tələbənin, yəni öyrənənin biliyinin rəsmi qiymətləndirilməsidir və öyrənənlərin fəaliyyətinin ümumi qiymətləndirilməsində əsas yer tutur. İmtahan sorğu vərəqəsi əsasən leksik və qrammatik tapşırıqlar, oxuyub anlama və mövzu üzrə fikrini ifadə etmək bacarığını əhatə edən tapşırıqlardan ibarətdir. Yalnız bəzi hallarda (məsələn, Sabah qruplarında) dinləmə və danışıq bacarıqları da yoxlanır və qiymətləndirilir.

Yazılı tapşırıqların və şifahi nitq bacarıqlarının qiymətləndirilməsi fərqli meyarlar əsasında aparılır. Şifahi nitqin qiymətləndirilməsi isə əsasən subyektiv meyarlar əsasında aparılır və bu zaman qiymətləndirənin subyektiv münasibəti ortaya çıxma bilər. Hər bir qiymətləndirmə öyrənənin fəaliyyətində həm də stimullaşdırmaya müsbət və yaxud mənfi təsir edəcək bir faktordur.

Qiymətləndirmə həm öyrənənin, həm də öyrədənin lazımi kompetensiyalara yiyələnməsinin vacibliyini aşkara çıxarır. Belə ki, tələbənin, yəni öyrənənin biliyinin qiymətləndirilməsi üçün meyarların təyin edilməsi, sistemləşdirilərək rubrik halına salınması müəllimlərdən öyrədənlərdən xüsusi kompetensiyaların yaradılması önəmlidir.

Şifahi nitqi qiymətləndirərkən danışıqın nə qədər təmiz, ardıcıl və axıcı olmasına, rəngarəng sözlərdən məharətli istifadəyə, sadə və yaxud da mürəkkəb cümlə quruluşunun olmağına məzmunu və verilən sualı tələbəninin və ya öyrəncinin nə dərəcədə anlamasına diqqət yetirmək lazımdır [86]. Bu zaman həm qiymət, həm də səviyyə ilə dəyərləndirmə aparmaq mümkündür. Tələbə tədqiqat əsaslı öyrənmənin bir parçası olduğu üçün araşdırma apararaq kifayət qədər məlumat topladıqdan sonra diaqrama hazırlamalı və verilən rubrikə əsasən təqdimatı, danışıqı və hətta yazısı belə qiymətləndirilməlidir.

Qiymətləndirmə meyarları isə rubrikdə ətraflı şəkildə əvvəcdən verilir. Dəyərləndirməni etdikdən sonra hansı səviyyənin tələbəyə uyğun olduğu seçilir. Və yaxud da nümunəyə diqqət yetirən zaman ən xırda incəliklərinə qədər meyarların tələblərini görmək mümkündür.

Söz seçimi, düzgün cümlə quruluşu, yazıdakı səhvlərin sayı da qiymətləndirmə zamanı nəzərə alınır. Təbii ki, hər bir mövzuya uyğun tələblər də dəyişir. Yəni tələbəninin söz seçimi nə qədər mürəkkəb və rəngarəng ola biləcəyini məhz mövzu da tələb edir [87].

Yazı bacarıqları üçün rubriklərin seçimi bir qədər fərqlidir, çünki bu əsasən yazının növündən asılı olaraq dəyişir. Biznes məktubları, informativ yazı və ya cədvəl araşdırması olmağı rubriklərdəki tələbləri və qiymətləndirmə qaydalarını fərqləndirir.

İnsanlar və Ətraf mühit

	Əla	Yaxşı	İnkişafda olan	Başlanğıc səviyyə
Nümayiş	Diorama möhtəşəmdir və detallar çox yaxşı təşkil olunmuşdur. Bütün detallar təhlükəsizcəsinə əlavə olunmuşdur.	Diorama cəlbedicidir və detallar çox yaxşı təşkil olunmuşdur. Hər şey təhlükəsizcəsinə əlavə olunmuşdur.	Detallar səliqəsiz təşkil olunmuşdur.	Diorama səliqəsiz qurulub, detallar səliqəsiz görünür. Hissələr möhkəm deyil.
Əvvəl və Sonra	Diorama ətraf mühit dəyişməzdən əvvəl və sonrakı fərqi yaradıcı detallar daxil olmaqla anlaşıldığı aydın şəkildə göstərir.	Diorama ətraf mühit dəyişməzdən əvvəl və sonrakı fərqi göstərir.	Diorama ətraf mühitin dəyişməzdən əvvəl və sonrakı vəziyyətini göstərməyə cəhd göstərir.	Diorama ətraf mühitin dəyişməzdən əvvəl və sonrakı vəziyyətini göstərmir.
Yazılı izah	Yazılı izah mühit dəyişməzdən əvvəl və sonrakı fərfini ətraflı və aydın şəkildə izah edir.	Yazılı izah mühit dəyişməzdən əvvəl və sonrakı fərfini ətraflı və izah edir.	Yazılı izah mühit dəyişməzdən əvvəl və sonrakı fərfini ətraflı və izah etməyə çalışır.	Yazılı izah mühit dəyişməzdən əvvəl və sonrakı fərfini ətraflı və izah etmir.
Cəhv və vaxtın idarə olunması	Şagird böyük həvəs göstərərək tapşırığı diqqətlə və vaxtında yekunlaşmış.	Şagird həvəs göstərərək və diqqətlə tapşırığa yanaşmış.	Şagird tapşırığı yekunlaşdırsa da diqqəti yayınmışdı.	Şagird diqqəti yaymış və tapşırığı vaxtında yerini yetirməmiş.

Tələbənin adı: _____

Uyğun gələn səviyyə: _____

Learning A-Z-nin təqdim etdiyi Writing A-Z müəllimlər üçün hər səviyyəyə uyğun rubriklərin köməkliyi ilə istənilən yazı növünü qiymətləndirmək artıq çox asandır [93]. Həm üzərində bəzi dəyişikliklər etməklə qrup səviyyəsinə uyğun yeni formalar da hazırlamaq mümkündür. Hətta proqram hazır kriteriyalar da təqdim edir. Müəllim müəyyən əlavələr edə, dəyişdirə və ya olduğu kimi saxlayaraq istifadə edə bilər. Bunu tələbələr üçün yoxlama cədvəli adı ilə də tərtib etmək mümkündür. O zaman tələbə yazdığını yoxlamaq imkanına sahib olmuş olur. Kriteriya və rubrikə fikir verilərsə, bu dəfə yazı növündən asılı olaraq tələblərin dəyişdiyinin şahidi olmaq mümkündür. Mütəmadi olaraq istifadə edilən bu rubrikdən informativ yazını qiymətləndirmək zamanı bəhrələnmək olar [93]. Bu rubrik bütün dil səviyyələri üçün uyğundur və yazının hər bir hissəsi ayrı-ayrılıqda qiymətləndirməyə imkan verir. Təbii ki, ən sonda da yazını təqdim edərkən şifahi nitq bacarığını da qiymətləndirmək yerinə düşər. İnformativ yazı bir neçə hissədən ibarət olduğu üçün açılış, məzmun, dəstəkləyici cümlələr, nəticə-sonluq və ən vacib detallar da əlavə olunmuşdur [98]. Tələbə yazını yazmamışdan əvvəl nələr yazmalı olduğunu kriteriya və checklist adlandırdığımız yoxlama vərəqinin köməkliyi ilə yazını bitirdikdən sonra nələr gözdən qaçırdığını da 2-ci dəfə yoxladıqdan sonra görə bilər. Bu da müəllimə obyektiv qiymətləndirməyə imkan verir. Əvvəlcədən verilmiş kriteriya və rubrik nələrin qiymətləndirilməsinə bir xəbərdarlıq işığıdır.

Yazı Rubriki

	<u>Baslanğıc səviyyə</u>	<u>Tələblərə cavab verir</u>	<u>Yaxşı</u>	<u>Əla</u>
İdeya	Yazı bilikləri çatdırmaqda son dərəcə məhduddur.	Keyfiyyətli, ancaq kiçik ölçülü paraqraflar yazır.	Yazı məqsədyönlü və maraqlıdır.	Yazı oxucunun diqqətini çəkəcək dərəcədə maraqlı yazılıb. Müvafiq detallar yazını zənginləşdirir.
Tərtibatı	Yazı nizamsız və zəif tərtib etmişdir.	Düzgün yazı formatından istifadə etmişdir.	Yazı giriş, əsas məzmunu əks etdirən paraqraflardan və sonluqdan ibarətdir.	Yazı giriş, əsas məzmunu əks etdirən paraqraflardan və maraqlı sonluqdan ibarətdir.
Söz seçimi	Diqqətsiz və ya qeyri-dəqiq söz seçimi edilmişdir.	Yazı maraqlı etmək üçün çox sayda təsviredici sözlərdən istifadə etmişdir.	Söz seçimindən məqsədyönlü şəkildə istifadə edilmişdir.	Söz seçimindən effektiv və məqsədyönlü şəkildə istifadə edilmişdir.
Cümlə quruluşu	Cümlədə söz sırası düzgün deyil.	Sadə və mürekkəb cümlələrdən istifadə edilmişdir.	Mürekkəb cümlələrdən istifadə edilmişdir.	Cümlə quruluşunun müxtəlifliyi mənaya uyğun dəyişir.

COVID-19 pandemiyası dönməndə apardığımız onlayn təhsil və qiymətləndirmə ilə bağlı tələbə və müəllimlər arasında eksperiment sorğu keçirilmiş və onun nəticələri təhlil edilmişdir. Bu sorğu ADU-nun Təhsil 2 fakültəsi nəzdində Təlimdə İnnovasiyalar kafedrasının 37 nəfər müəllim və professoru, 218 tələbə iştirak etmişdir. Sorğunun nəticələri aşağıdakı kimidir:

1. Müəllimlərin 92.08 %-i bu dönməndə onlayn platformadan istifadə etmişdir. Onların istifadə etdikləri proqramlar arasında aparıcı yerləri Moodle, Microsoft Teams tutur.

Bu müəllimlərdən yalnız 13.9%-i tələbələrin biliyini qiymətləndirmək üçün heç bir vasitəyə əl atmayıb. Qalanlar isə ev tapşırığından (75%-i), qrup layihələrindən (24.2%-i), testlərdən (29.4%-i), məsafədən edilən təqdimatdan (21.1%-i) və s. istifadə etmişdir.

İştirakçılardan hansı vasitələrdən istifadə edərək onlayn platformada fəaliyyət göstərdiklərini soruşduqda onlardan 78.71%-i kompüterdən, 15.66%-i smartfondan, 5.22%-i isə tabletdən istifadə etdiklərini bildirmişdir.

Sorguda iştirak edən müəllimlərdən 64, 4% -i məsafədən təhsil zamanı imtahan keçirilməsini münasib hesab etməmişdir [70].

Xatırladaq ki, sorguda iştirak edən tələbələrin yaşı 19-24 arasında olmuşdur. “Pandemiyadan öncə onlayn təhsil almısınız?” sualına “bəli” cavabını yalnız 34.6% vermişdir.

İnternet əlaqənin səviyyəsinin necə olması ilə bağlı verilən suala alınan cavabların faizlərlə göstəricisi isə belə olmuşdur: əla-1.14%, yaxşı-12.22%, orta-42.46%, pis-35.34%, internet əlaqəsi heç olmayıb-8.83%.

Verilən materiallardan istifadə ilə bağlı əldə edilmiş rəqəmlər bunlardır: həmişə-27.09%, heç zaman-6.81%, bəzən-36.14%, tez-tez-29.96%.

Yəni tələbələrdən 6.81%-i bu materiallardan heç zaman istifadə etməmişdir. 29.96%-i tez-tez, 27.09%-i həmişə, 36.14% isə bəzən yararlanmışdır.

Professorlar tərəfindən verilmiş materialların qənaətbəxş olması ilə bağlı suallara isə tələbələrin cavabı belə olmuşdur: bəli-13.08%, xeyr-35.08%, qismən-51.83%.

Tələbələrin 15.95%-i pdf materiallara, 55.95 %-i video materiallara, 28.09%-i isə canlı dərslərə üstünlük verdiklərini söyləmişlər.

Onlardan 81.45%-i distant yolla keçirilən imtahanlara “yox” demiş, yalnız 18.55%-i “hə” cavabı vermişdir.

Sorguda iştirak edən təhsilənlərdən 69.65%-i üz-üzə, 23.08 %-i hibrid və 7.27%-i isə məsafədən təhsilə əhəmiyyət vermişlər [70].

Beləliklə, eksperimentin nəticələrini aşağıdakı kimi şərh edə bilərik, onlayn imtahan sisteminin üstünlükləri və mənfi cəhətləri vardır. Texnologiya təhsil müəssisələri, müəllimlər və tələbələr üçün prosesləri sadələşdirməyə davam edərkən, bir sıra məhdudiyyətlərin olduğu da danılmaz həqiqətdir. Bununla belə, onlayn imtahan platformasının düzgün seçilməsi bu cür çatışmazlıqların qarşısını almağa kömək edə bilər. Asan istifadə etmək, süni intellektə əsaslanan dələduzluğa qarşı mübarizə üzrə bütün son tədbirlərlə imtahanların keçirilməsi üçün etibarlı, təhlükəsiz platforma daha sürətli və eyni zamanda da etibarlı nəticələr əldə etməyə imkan verir. Onlayn qiymətləndirmə alətləri, xüsusilə COVID-19 pandemiyası zamanı qələm və kağız əsasında öyrənenləri qiymətləndirmək üçün ən uyğun alternativ ola bilər. Bəzi mənfi

cəhətləri olsa da, üstünlükləri bu çatışmazlıqları üstələyir. Bu oyun viktorina yalnız tələbələrin diqqətini cəlb etmir, həm də onları motivasiya edir. Bu, müəllimlərə mobil təlim keçirməyə imkan verir, yəni onlar hər yerdə, istədiyiniz zaman imtahanları keçərək dərhal nəticələri yazmağa imkan verir. Ali təhsil müəssisələri bu alətlərdən asanlıqla həm daimi qiymətləndirmə, həm də final imtahanları zamanı online qiymətləndirilməni aparmaq üçün istifadə edə bilər. Bu elektron təhsil alətləri bizə təhsilin sinif otağının dörd divarından kənarında yayılmasına imkan verir. Bu texnologiyaların şagirdlərə də müsbət enerji aşılması, yeni anlayışlar öyrənmək və nəticədə sinfə yeni bir əyləncə və fəal atmosferin əlavə olunmasına gətirib çıxarır. Beləliklə, elektron öyrənmə texnologiyaları ənənəvi elektron öyrənmə ilə birləşərək daha asan və bir az daha rəqəmsallaşaraq müəllimlərin əlində olan texnologiyalara transformasiya ola bilər. Bütün mövcud çatışmazlıqların da üzərində işlənərək onlayn qiymətləndirmə üçün ümumiləşdirilmiş, təkmilləşdirilmiş mükəmməl sistemin yaradılması gələcəkdə daha uğurlu nəticələr əldə etməyə, zamanla ayaqlaşmağa, müəllimlərin və tələbələrin inkişaf etmiş texnologiyalardan istifadə yolu ilə təhsildə sivil dünya səviyyəsinə yüksəlişinə də töhfə verəcəkdir.

NƏTİCƏ

Xarici dilin tədrisində dil bacarıqlarının onlayn qiymətləndirilməsi yollarının tətbiqi, araşdırılması aşağıdakı nəticələri çıxarmağa əsas verir:

1. COVID-19 pandemiyası şəraitində informasiya texnologiyalarının son nailiyyətlərinə əsaslanan müxtəlif proqramlardan istifadə olunmaqla onlayn təhsil və onlayn qiymətləndirmənin həyata keçirilməsi, müəyyən obyektiv problem, çətinliklərə baxmayaraq, bütövlükdə özünü doğrultmuşdur. Onlayn formada aparılan təlim-tədris və qiymətləndirmənin yekun nəticələri göstərmişdir ki, xarici dilin tədrisində dil bacarıqlarının onlayn qiymətləndirilməsi prosesi ölkəmizdə bu istiqamət üzrə təhsilalanların təhsildən yayınmasını, geri qalmasını aradan qaldırmış, təlim-tədris proqramlarının tam yerinə yetirilməsinə imkan yaratmışdır.

2. Onlayn qiymətləndirmə metodlarından bütün test, təqdimat, sual-cavablar, sorğu, yazı işləri, kollokvium, sərbəst işlər, imtahan və sairə geniş istifadə olunmuş, təhsildə onlayn qiymətləndirmənin bir çox istiqamətlərdə ənənəvi qiymətləndirmə formalarından daha səmərəli olduğu məlum olmuşdur.

3. Tələbələrə dəstək baxımından dövlət bir çox təxirəsalınmaz tədbirlər həyata keçirməklə həm də 20 mindən çox tələbəyə sosial yardım edərək, təhsilin bu formasına öz dəstəyini ifadə etmişdir.

4. Onlayn tədrisin mövcud olduğu ərəfədə ölkədə semestr imtahanları ənənəvi formada - imtahan tapşırıqları verilməklə, eləcə də şifahi formada aparılsa da, qiymətləndirmə onlayn şəkildə tamamlanmış, tədrisin fasiləsizliyi təmin edilmişdir.

5. Xarici dilin tədrisində dil bacarıqlarının onlayn qiymətləndirilməsi prosesində qabaqcıl beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi, tətbiqi sahəsində təhsilin bütün səviyyələrində mühüm nəticələr əldə edilmişdir. Bu proses ölkəmizdə xarici dillərdə yaradılıb tətbiq edilən informasiya texnologiyalarına marağın artmasına stimül vermişdir.

6. İlk dəfə olaraq onlayn qiymətləndirmənin yekunları nəzərə alınmaqla universitet məzunlarına vahid formalı, ümumi əsaslı diplom, sertifikatlar təqdim olunmuşdur.

7. Xarici dilin tədrisində dil bacarıqlarının onlayn qiymətləndirilməsi üzrə aparılmış sorğuların nəticələri bu cür qiymətləndirmədə tələbələrin öz bilik və bacarıqlarını, informasiya texnologiyalarına dair praktiki tətbiqlərini daha effektiv şəkildə göstərə bilər.

8. Xarici dil bacarıqlarının onlayn qiymətləndirməsinin nəticələri daha obyektiv olur, mübahisə yaratmır, vaxta qənaət baxımından da sərfəlidir.

9. Xarici dilin tədrisində dil bacarıqlarının onlayn qiymətləndirilməsində müəllim və tələbələrin xüsusi rubrikdən istifadə etmələri hər iki tərəfin yaradıcılıq imkanlarının üzə çıxarılmasına, inkişafına, bilik və bacarıqlarının təkmilləşməsinə imkan, şərait, stimül yaradır.

10. Son illər tədris və təhsil müəssisələrində informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından təhsilin keyfiyyətini və səmərəliliyini artırmaq üçün geniş istifadə edilməsi onlayn qiymətləndirmə tətbiqləri və proqramlarının hazırlanmasını aidiyyəti qurumlar qarşısında bir vəzifə olaraq zəruri tələb kimi qarşıya qoymuş, bu istiqamətdə yeni tədqiqatların, araşdırmaların aparılmasını vacib məsələ kimi gündəmə gətirmişdir. Hazırkı dissertasiya işi xarici dilin tədrisində dil bacarıqlarının onlayn qiymətləndirilməsi üzrə ilk konkret təcrübə olaraq, digər tədqiqatlar üçün də yol açır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dili

1. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Azərbaycan təhsilinin pandemiya sınağı, 2020.
2. C.Bəhmənova, M.Həsənov, N.Cəfərova. İbtidai sinif müəllimləri üçün kurikulumun məzmunu və həyata keçirilməsi yolları (metodik vəsait), Bakı-2014. 76 səh.
3. Distant təhsilin üstünlükləri, Modern.az İnformasiya Agentliyi, 26 avqust 2021.
4. “Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramları (kurikulumları)” Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2010-cu il 3 iyun tarixli 103 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir.

İngilis dili

5. “ANALYSIS - the Impact of Online Education During Covid-19 Pandemic in Turkish Higher Education.” *Anadolu Ajansı*”.
6. Abir Dey, Tannishtha Bardhan, Ahraddha Mohanty, ONLINE ASSESSMENT TOOLS FOR E-TEACHING AND LEARNING: MAKING ICTS MORE HANDY, 2020.
7. Anuradha Joshi¹, Amrit Virk², Shaista Saiyad³, Rajiv Mahajan⁴ and Tejinder Singh, Concept and Applications, 2020.
8. Alruwais N, Wills G, Wald M. Advantages and challenges of using e-assessment. *Int J Inform Educ Technol* 2018;8(1): 34-7.
9. Alvarez, I., Espasa, A., & Guasch, T. (2011). The value of feedback in improving collaborative writing assignments in an online learning environment. *Studies in Higher Education*, 37(4).
10. Bachman, L.F. & Palmer, A.S. *Language Testing in Practice*. Oxford: Oxford University Press, 1996.

11. Bailey S., Hendricks S., & Applewhite, S. (2015). Student perspectives of assessment strategies in online courses. *Journal of Interactive Online Learning*, 13(3), 112-125.
12. Baleni, Z. G. (2015). Online formative assessment in higher education: Its pros and cons. *The Electronic Journal of e-Learning*, 13(4), 228-236.
13. Bolliger DU, Shepherd CE. Student perceptions of e-Portfolio integration in online courses. *Dist Educ* 2010; 31 (3):295-314.
14. Brown H.D. (2001). *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy*. Longman.
15. Brown H.D. *Language Assessment: Principles and Classroom Practices*. New York, Pearson Education, 2004.
16. Brown A.B. & Green. T.D. (2016) *The essentials of instructional design: connecting fundamental principles with process and practice - Third edition*. Routledge. New York Boud.
17. Bruce R MacKay , Lisa Emerson , *Web-based assessment of writing skills*, New Zealand, 2000.
18. C.Bonk, K.F.Hew, Sh.Liu, R.Martinez, Ji. Y. Lee. "Online Education Evaluation: What Should We Evaluate?", 2004, p.5-76.
19. Carless David (2009) *Trust, distrust and their impact on assessment reform*, Assessment & E Cohen, A. (1991), *Feedback on Writing: the use of verbal report*. Studies in second language acquisition. Cambridge University Press.
20. Douglas M, Wilson J, Ennis S. Multiple-choice question tests: a convenient, flexible and effective learning tool? A case study. *Innov Educ Teach Int* 2012;49(2):111–215.
21. Education Research International, *Assessing Distance Learning in Higher Education during the COVID-19 Pandemic*, December 30, 2020.
22. Ellis R, Loewen S, & Erlam, R (2006), *Implicit and Explicit corrective feedback and acquisition of L2 grammar*. *Studies in Second Language Acquisition*.
23. Ferris D.R. (1999), *The case for grammar correction in L2 writing classes: A response to Truscott (1996)*. *Journal of Second Language Writing*, 8(1), 1–11.

24. Ferris D.R. (2002), Treatment of error in second language student writing. Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press.
25. Ferris D.R. (2003), Response to student writing: Implications for second language students. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
26. Ferris, D. R. & Hedgcock J. S. (2009), Teaching ESL composition. Purpose, Process, and Practice. Routledge: New York, Londonvaluation in Higher Education, Vol. 34, No. 1, February 2009, 79-89.
27. Fuchs L.S. & Fuchs, D. (2007). The role of assessment in the three-tier approach to reading instruction. In D. Haager J. Klingner, & S. Vaughn (Eds.), Evidence-based reading practices for response to intervention (pp. 29-42). Baltimore, MD.
28. Gibbs, G. (1992). Improving the quality of student learning. Plymouth: Technical and Educational Services Ltd.
29. Gikandi J., Morrow D. & Davis, N. (2011). Online formative assessment in higher education: A review of the literature. Computers & Education, 57(4), 2333- 2351.
30. Herrington, J. and T. Herrington (1998). “Authentic assessment and multimedia: How university students respond to a model of authentic asses”How Countries Are Using Edtech (Including Online Learning, Radio, Television, Texting) to Support Access to Remote Learning during the COVID-19 Pandemic.” *World Bank*, 2020sment.” Higher Education Research and Development 17(3): 305-321.
31. “How Countries Are Using Edtech (Including Online Learning, Radio, Television, Texting) to Support Access to Remote Learning during the COVID-19 Pandemic.” *World Bank*, 2020.
32. Increasing transparency in assessment to improve students’ learning at Language Development Centre of UIN Suska Riau, 2016.
33. Medical Council of India. Relaxation in the provision of appointment of external examiners in the post-graduate.
34. Masters K, Ellaway R. e-Learning in medical education Guide 32 Part 2: Technology, management and design. MedTeach 2008;30(5):474-89.
35. Mayes S. Assessment online. Proceedings of the Assessment On-line

Symposium, Learning and Teaching Services. Swinburne University of Technology, 27 Aug. 1999, p. 2.

36. Moon TR, Brighton CM, Callahan CM & Robinson A. (2005). Development of authentic assessments for the middle school classroom. *Journal of secondary gifted education*, 16(2-3), 119-133.
37. Litterio, L.M., (2018) Contract grading in the technical writing classroom: Blending community-based assessment and self-assessment. *Assessing Writing* 38, 1-9.
38. Oliver R., & McLoughlin, C. (2001). Exploring the practice and development of generic skills through web-based learning. *Journal of Educational Multimedia and Hypermedia*.
39. Oldfield K.A. & MacAlpine M.K. (1995). Peer and self assessment at tertiary level-an experiential report. *Assessment and Evaluation in Higher Education*.
40. *Online Journal of Distance Learning Administration*, Assessment in Online Distance Education: A Comparison of Three Online Programs at a University, 2021.
41. Paul H. Brookes Publishing Co. Kirby J.R., Desrochers, A., Roth, L. & Lai, S.S.V. (2008). Longitudinal predictors of word reading development. *Canadian Psychology*, 49, 103-110.
42. Perera-Diltz DM, Moe JL. Formative and summative assessment in online education. *J Res Innov Teach*, 2014;7(1):130-42.
43. Pereira D, Flores MA, Niklasson L. Assessment revisited: a review of research in assessment and evaluation in higher education. *Assess Eval High Educ* 2016;41(7):1008-32.
44. Richards J.C. & Richard S. (2002). *Longman Dictionary of Language Teaching & Applied*.
45. Sim G., Holifield P., Brown M. Implementation of computer assisted assessment: lessons from the literature. *ALT*, 2004;12(3):215-29.
46. Sluijsmans D., Dochy, F., & Moerkerke G. (1999). Creating a Learning Environment by Using Self- Peer- and Co- Assessment. *Learning Environments*

Research.

47. Spear-Swerling L. (2015b). Common types of reading problems and how to help children who have them. *The Reading Teacher*, 69(5), 513-522.
48. Spear-Swerling, L. (2015a). The power of RTI and reading profiles: A blueprint for solving reading problems. Baltimore, MD: Brookes Publishing Co, 418-543.
49. Sullivan K., & Hall C. (1997). Introducing students to self-assessment. *Assessment and Evaluation in Higher Education*.
50. Tang C. & Biggs J. (1998) _Assessment by portfolio_, In D.Watkins, C.Tang, J.Biggs & R.Kuisma (eds), *Assessment of university students in Hong Kong: how and why, assessment portfolio, students' grading*, City University, Hong Kong. Tang.
51. The Report by Class Central, *By The Numbers: MOOCs in 2020 - Class Central*, December 08, 2020.
52. The University of Arizona, Tucson, Arizona, University of Arizona, August 18, 2021.
53. Upton, Ene (2018) Synchronous and asynchronous teacher electronic feedback and learner uptake in ESL composition. *Journal of Second Language Writing*41, 1-13.
54. Victoria Russell, Kathryn Murphy-Judy, *Teaching Language Online, A Guide for Designing, Developing, and Delivering Online, Blended, and Flipped Language Course*, New York, 2020.
55. Whitelock D, Watt S. Reframing e-assessment: adopting new media and adapting old frameworks. *Learn Media Technol* 2008;33(3):151-4.
56. Woolhouse, M. (1999). Peer Assessment: the participants' perception of two activities on a further education teacher education course. *Journal of Further and Higher Education*.
57. Zaim M., Zul, A. M. R. I., & ASRI, F. R. (2017, October). Teachers' Practices in Using Authentic Assessment in Speaking at Grade IX of SMPN 12 Padang. In *Sixth International Conference on Languages and Arts (ICLA 2017)* (pp. 316-321). Atlantis Press.

58. Zohre Mohamadi (2018) Comparative effect of online summative and formative assessment on EFL student writing ability. *Studies in Educational Evaluation*, 59, 29-40.
59. Zlatovic M., Balaban I. & Kermek D. (2015). Using online assessments to stimulate learning strategies and achievement of learning goals. *Computers & Education*, 91, 32-45.

İnternet resursları

60. Education during Covid-19; Moving towards e-Learning
data.europa.eu/en/impact-studies/covid-19/education-during-covid-19-moving-towards-e-learning
<https://m.modern.az/az/news/217561>
61. Güntac ŞAHMƏMMƏDLİ, Distant təhsil: bu günün və gələcəyin təhsil trendi, Serqqapisi, 2020.
<http://85.132.16.133/index.php/humanitar/elm-v-t-hsil/26290-distant-taehsil-bu-zhunun-vae-zhaelaedzaeyin-taehsil-trendi.html>
62. Medical education regulations, 2000 in view of COVID-19 pandemic; 2020
https://medicaldialogues.in/pdf_upload/pdf_upload-129236.pdf
63. Kendle A, Northcote M. The struggle for balance in the use of quantitative and qualitative online assessment tasks. Australian Society for Computers in Learning in Tertiary Education Conference. Coffs Harbour; 2000.
https://www.ascilite.org/conferences/coffs00/papers/amanda_kendle.pdf
64. MOOCs in 2020-Class Central
<https://www.classcentral.com/report/mooc-stats-2020/>
65. Assessment in Online Distance Education: A Comparison of Three Online Programs at a University, Nari Kim, Matthew J. Smith, Kyungeun Maeng, 2008
<https://www.westga.edu/~distance/ojdla/spring1111/kim1111.html>
66. Assessing Distance Learning in Higher Education during the COVID-19 Pandemic Selwa El Firdoussi, Mohamed Lachgar, Hind Kabaili, Abdelali Rochdi,

- Driss Goujdami, Larbi El Firdoussi, 2020.
<https://www.hindawi.com/journals/edri/2020/8890633/>
67. Azərbaycan təhsilinin pandemiya sınağı, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi <https://edu.gov.az/az/news-and-updates/18449>
68. Education during COVID-19; moving towards e-learning | data.europa.eu
<https://data.europa.eu/en/impact-studies/covid-19/education-during-covid-19-moving-towards-e-learning>
69. Unesco about online learning
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378174>
70. ANALYSIS - The impact of online education during COVID-19 Pandemic in Turkish higher education
<https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-the-impact-of-online-education-during-covid-19-pandemic-in-turkish-higher-education/2163525>
71. How countries are using edtech (including online learning, radio, television, texting) to support access to remote learning during the COVID-19 pandemic, The World Bank, 2020
<https://www.worldbank.org/en/topic/edutech/brief/how-countries-are-using-edtech-to-support-remote-learning-during-the-covid-19-pandemic>
72. Remote Learning During COVID-19: Lessons from Today, Principles for Tomorrow
<http://worldbank.org/en/topic/edutech/brief/how-countries-are-using-edtech-to-support-remote-learning-during-the-covid-19-pandemic>
73. Authentic Assessment in the Online Classroom, 2019
<https://ctl.wiley.com/authentic-assessment-in-the-online-classroom/>
74. The COVID-19 pandemic has changed education forever, Cathy Li, Farah Lalani
<https://www.weforum.org/agenda/2020/04/coronavirus-education-global-covid19-online-digital-learning/>
75. Advantages & Disadvantages of Online Assessment, 2011
<https://www.theclassroom.com/advantages-disadvantages-online-assessment-8243449.html>

76. Benefits of Online Assessment | TestReach, 2019
<https://www.testreach.com/benefits-of-online-assessment-testreach.html>
77. Formative | Real-Time Formative Instruction
<https://www.formative.com/>
78. 75 digital tools and apps teachers can use to support formative assessment in the classroom, Kathy Dyer, 2021.
<https://www.nwea.org/blog/2021/75-digital-tools-apps-teachers-use-to-support-classroom-formative-assessment/>
79. Assessment principles | NSW Education Standards, 2019
<https://educationstandards.nsw.edu.au/wps/portal/nesa/k-10/understanding-the-curriculum/assessment/assessment-principles>
80. Five Principles for Meaningful Online Assessment
<https://taylorinstitute.ucalgary.ca/resources/five-principles-for-meaningful-online-assessment>
81. The Advantages and Disadvantages of an Online Examination System
<https://blog.mettl.com/advantages-disadvantages-online-examination/>
82. Creating and Using Rubrics - Eberly Center - Carnegie Mellon University
Carnegie Mellon University, 2019.
<https://www.cmu.edu/teaching/assessment/assesslearning/rubrics.html>
83. What is online assessment?
<https://www.merittrac.com/guides/what-is-online-assessment>
84. Assessment principles | NSW Education Standards
<https://educationstandards.nsw.edu.au/wps/portal/nesa/k-10/understanding-the-curriculum/assessment/assessment-principles>
85. Book Creator app, Monica Burns
<https://bookcreator.com/>
86. 5 Best Online Assessment Tools for Teachers | HP® Tech Takes
<https://www.hp.com/us-en/shop/tech-takes/best-online-assessment-tools-for-teachers>
87. Tremblay K, Lalancette D, Roseveare D. Assessment of higher education

- learning outcomes (AHELO). Feasibility study report volume 1. Design and implementation. Paris: OECD; 2012.
<http://www.oecd.org/>
88. The impact of higher education during COVID-19 Pandemic in Turkish higher Education www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-the-impact-of-online-education-during-covid-19-pandemic-in-turkish-higher-education/2163525.
89. Handouts for assessment in ODL - Wikieducator. (n.d.).
https://wikieducator.org/images/3/36/Handouts_for_Assessment_in_ODL.pdf \
90. Huh, Jeonghee, and Hirumi. Reading Assessment Strategies for On-Line Learners
<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED485144.pdf>
91. “How to Assess Student Performance in Online Classes.” *Linways Technologies*
<https://blog.linways.com/how-to-assess-student-performance-in-online-classes/>
92. Online Assessment Presentation. Margaret Trent, 16 Mar. 2015,
<https://www.slideshare.net/margarettrent/online-assessment-presentation-45886021>
93. “Leveled Books Raz-Plus.” *Raz-Plus.com*
www.raz-plus.com/books/leveled-books/.
94. Palloff, Rena, and Keith Pratt. “Error.” *Www.kaust.edu.sa*.
<https://www.kaust.edu.sa/en/study/facultyaffairs/Documents/AssessingLearner>
95. “The Difference between Subjective and Objective Assessments.” *ExamSoft*
<https://examsoft.com/resources/subjective-and-objective-assessment-differences>
96. “Types of Online Assessments | Online Assessment.” Sites.psu.edu,
sites.psu.edu/onlineassessment/gather-evidence/.
<https://sites.psu.edu/onlineassessment/gather-evidence/>
97. Over and Out: 6 Creative ESL Listening Assessment Ideas
<https://www.fluentu.com/blog/educator-english/esl-listening-assessment/>
98. Black & Wiliam. (1998) Assessment in the Language Classroom: Teachers Supporting-Student-Learning
<https://www.researchgate.net/publication/316156116>
99. Padlet is the easiest way to create and collaborate in the world Padlet, 2017

<https://padlet.com/>

100. Flipgrid - Educator Dashboard

<https://auth.flipgrid.com/>

101. ClassDojo for Teachers, 2019

<https://teach.classdojo.com/>

102. Seesaw <https://app.seesaw.me/>

Storyboard That, Clever Prototypes, LLC, 2019 <https://www.storyboardthat.com/>